

บทที่ 5

ความสัมพันธ์ระหว่างสาระคำสอนในอรรถกถาชาดก กับสาระคำสอนในวรรณคดีคำสอนของไทย

วรรณคดีประเภทคำสอน (didactic literature) เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่ออบรมจริยธรรม ได้แก่ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ และมุ่งสอนคติธรรม คือธรรมที่เป็นแบบอย่างโดยยึดแนวคิดทางด้านปรัชญาของสังคม และปรัชญาด้านศาสนาที่สังคมยอมรับนับถือกันทั่วไป¹ เป็นแนวทางการสั่งสอนหน้าที่และบทบาทของคนในสังคม วรรณคดีคำสอนอาจจะมีจุดมุ่งหมายของการประพันธ์เพื่อสั่งสอนโดยตรง หรืออาจมีกลวิธีการประพันธ์ที่มุ่งอธิบายความรู้ความคิดในเรื่องหนึ่ง² ก็ได้ เพื่อให้เป็นข้อคิดเตือนใจในการดำเนินชีวิต

ในสังคมไทยสมัยก่อน มักแทรกถ้อยคำที่เป็นแง่คิดและคติธรรมคำสอนในชีวิตประจำวันในรูปของวรรณคดีมุขปาฐะ มีเนื้อหาสั่งสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นตามค่านิยมและความเชื่อของคนในสังคม ต่อมาจึงมีการรวบรวมและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรถ่ายทอดค่านิยมและความเชื่อจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งเกิดเป็นความนิยมอย่างแพร่หลายและเป็นที่ยึดถือโดยทั่วไป วรรณคดีคำสอนจึงเป็นการบันทึกวิถีชีวิตของคนในยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง รวมทั้งสะท้อนค่านิยมความคิดของคนในสังคมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

ในบทนี้ จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของสาระคำสอนในอรรถกถาชาดกกับสาระคำสอนในวรรณคดีคำสอนของไทย เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาชีวิตในวรรณคดีคำสอนของไทย ซึ่งน่าจะสอดคล้องกับที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก ทั้งนี้ อาจทำให้เห็นความสัมพันธ์กันในด้านของความคล้ายคลึงกันของเนื้อหาคำสอน และการได้รับอิทธิพลแนวคิดจากอรรถกถาชาดกไปประกอบการสอนในวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่นๆ โดยจะจำแนกออกเป็น สอนหน้าที่และจริยธรรม

¹ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525), หน้า 138.

² อาบรามส์ เอ็ม เอช, อธิบายศัพท์วรรณคดี, แปลและเรียบเรียงโดย ทองสุก เกตุโรจน์ (กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ, 2529), หน้า 79.

แก่นชั้นปกครอง สอนการดำเนินชีวิตแก่บุคคลทั่วไป และสอนหลักธรรมพุทธศาสนาแก่คนในสังคม

5.1 สอนหน้าที่และจริยธรรมแก่นชั้นปกครอง

อรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงความสำคัญของชนชั้นปกครองหรือผู้เป็นกษัตริย์ โดยเปรียบกับฝูงโคและเป็นเจ้าของต้นไม้ใหญ่ ว่า

...ถ้าเมื่อฝูงโคข้ามฟากไปอยู่ โคผู้นำฝูงไปคด เมื่อมีโคผู้นำฝูงไปคด โคเหล่านี้ทั้งหมดก็ยอมไปคด ฉันทโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ผู้ใดได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม จะป่วยกล่าวไปไยถึงประชาชนนอกนี้ ชาวเมืองทั้งปวงยอมอยู่เป็นทาส ถ้าพระราชามีทรงดำรงอยู่ในธรรม ถ้าเมื่อฝูงโคข้ามฟากไปอยู่ โคผู้นำฝูงไปตรง เมื่อมีโคผู้นำฝูงไปตรง โคเหล่านั้นทั้งหมดก็ยอมไปตรง ฉันทโค ในหมู่มนุษย์ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ถ้าแม้ผู้นั้นประพฤติเป็นธรรมไม่จำต้องกล่าวถึงประชาชน นอกนี้ ชาวเมืองทั้งปวงยอมอยู่เป็นสุข ... เมื่อต้นไม้ใหญ่มีผล ผู้ใดเก็บเอาผลสุกๆ มา ผู้นั้นย่อมรู้รสแห่งผลไม้นั้น และพืชพันธุ์แห่งต้นไม้ก็ไม่พินาศ รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาปกครองโดยธรรม พระราชานั้นย่อมทรงทราบรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชานั้นก็ไม่พินาศ (62/82-83)

ความเปรียบกษัตริย์เป็นดังโคผู้นำฝูงและเปรียบรัฐเป็นดังต้นไม้ใหญ่ มีกษัตริย์เป็นเจ้าของไม้ผล หากพระราชาเป็นผู้รักษารธรรมแล้ว ย่อมนำพาให้ประชาราษฎร์รักษารธรรมไปด้วย หน้าที่และจริยธรรมของผู้ปกครองจึงเป็นเรื่องสำคัญ คำสอนของชนชั้นปกครอง ได้แก่

5.1.1 สอนหน้าที่และจริยธรรมของพระมหากษัตริย์

ผู้ปกครองแผ่นดินพึงมีหน้าที่ดูแลประชาราษฎร์และมีหลักธรรมของชนชั้นผู้ปกครอง ซึ่งได้แก่ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ คือ ทาน สีละ ปริจาคะ อาชชวะ มัททวะ ตปะ อโภคะ อวิหิงสา ขันติ และ อวิโรธนะ ราชสังคหวัตถุ 4 และ จักรวรรดิ 12 ประการ

นอกจากนี้ ในอรรถกถาชาดกยังมีข้อความกล่าวถึงผลการทำความดีความชั่วของผู้เป็นกษัตริย์ โดยแจ่มแจ้งให้เห็นชัดตามการกระทำว่า

อนึ่ง ชัตติยราชพระองค์ใดทรงปกครองชนบทโดยไม่เป็นธรรม ชัตติยราชพระองค์นั้น ย่อมทรงคลาดจากพระโสดทั้งปวง อนึ่ง พระราชาพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนชาวนิคมผู้ประกอบการซื้อขาย กระทำการถวายเป็นอโหชะและพลีกรรม พระราชาพระองค์นั้นย่อมคลาดจากส่วนพระราชทรัพย์... อนึ่ง กษัตริย์ผู้ไม่ประพฤติธรรม เบียดเบียนบรรพชิตผู้แสวงคุณผู้สำรวจม ประพฤติพรหมจรรย์ กษัตริย์พระองค์นั้นย่อมคลาดจากสวรรค์"
(62/84)

วรรณคดีคำสอนของไทยกล่าวถึงหน้าที่และราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ว่า พึงเป็นผู้ใฝ่ในราชกิจ เอาใจใส่ดูแลประชาราษฎร์ เป็นผู้แก้ปัญหา รู้จักเลี้ยงคนไว้ช่วยงานราชการบ้านเมือง วรรณคดีคำสอนที่มีสาระคำสอนเกี่ยวกับหน้าที่และจริยธรรมของกษัตริย์ที่มีชื่อเสียงได้แก่ คำสอนพระยามังราย พระลอสอนโลก ราชาวาทชาดก โลกนิติปกรณ์ โคลงทศรถ สอนพระราม นิทานเรื่องพระโพธิสัตว์โกสามภิน ปุสสอนหลาน และ เสียวสวาสดีคำกลอน เป็นต้น

คำสอนพระยามังราย เป็นวรรณคดีคำสอนของท้องถิ่นล้านนา ซึ่งเชื่อกันว่าพระมหาติสสเถระ เป็นผู้สอนพระยามังราย แล้วได้มีการรวบรวมบันทึกไว้³ เพื่อให้พระยามังรายนำคำสอนเหล่านี้ไปสั่งสอนไพร่ฟ้าต่อไป เนื้อหาคำสอนส่วนที่กล่าวถึงหน้าที่และจริยธรรมของพระมหากษัตริย์นั้น มีสาระคำสอนว่า ให้ผูกไมตรีกับบ้านเมืองอื่น ให้เป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ไพร่ฟ้า ถือปฏิบัติตามประเพณีโบราณ และรู้จักเลี้ยงคนไว้เพื่อช่วยงานราชการ

พระลอสอนโลก เป็นวรรณคดีท้องถิ่นล้านนา จับเรื่องตอนพระลอเดินทางไปถึงแม่น้ำกาหลง ก่อนจะเสด็จไปเมืองสรองเพื่อพบพระเพื่อนพระแพง พระลอได้กล่าวสั่งสอนผู้ปกครองทั้งหลายมิให้เป็นผู้โกร่งง่าย ควรมีความอดทนอดกลั้น และอย่าโลภในสมบัติของผู้อื่น

³ อีรวาดดี ไตลังคะ "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 72.

ราโชวาทชาดก เป็นวรรณคดีคำสอนที่แต่งเพื่อถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ใน พ.ศ.2218 ผู้แต่งคือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ มีรูปแบบการแต่งเป็นชาดก แต่มีองค์ประกอบของอรรถกถาชาดกไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ ไม่มีปัจจุบันวัตถุและสมิธาน เนื้อเรื่องกล่าวถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระวิทิตยกุมาร โอรสของพระอาทิตย์ราช แห่งกรุงพาราณสี พระวิทิตยกุมารได้เรียนศิลปศาสตร์จากสำนักตักศิลา เมื่อสำเร็จกลับมาถึงพระนคร พระราชบิดาสวรรคต เสนาอำมาตย์กราบทูลให้ครองราชสมบัติ แต่พระองค์ปรารถนาจะออกบวช จึงสละราชสมบัติให้พระสุทัศนกุมาร ซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดา แต่พระสุทัศนกุมารทูลว่า ตนไม่มีความรู้เรื่องการปกครองบ้านเมือง พระวิทิตยกุมารจึงได้ตรัสสอนคุณธรรม 38 ประการที่พระราชาก็มีเพื่อให้เกิดความมั่นคงแก่ประเทศและความสุขแก่ประชาชน ได้แก่ ตั้งมั่นในสัจจะ มีความเพียรในการก่อกุล ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และอย่ามักมากในกามคุณ⁴

เรื่องราโชวาทชาดก ที่แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนี้ นอกจากจะมีชื่อเรื่องตรงกับ ราโชวาทชาดกในอรรถกถาชาดกแล้ว ยังมีสาระคำสอนคล้ายกันอีกด้วย คือกล่าวถึงคำสอนผู้ปกครองบ้านเมือง โดยกล่าวเปรียบกษัตริย์เหมือนโคจำฝูง ที่ต้องนำฝูงโคเดินไปตามทาง

ใน โคลงทศรถสอนพระราม⁵ สอนเรื่องคุณธรรมที่พระมหากษัตริย์พึงยึดถือ คือ ทศพิธราชธรรม ดังที่สอนให้พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติดังนี้

1. จงมีจิตใจเมตตากรุณาต่อประชาราษฎร์ทั้งหลาย เพื่อให้ประชาราษฎร์ซาบซึ้งและยินดีในน้ำพระทัยของพระมหากษัตริย์
2. จงให้ทาน ซึ่งได้แก่รางวัลและสิ่งของต่างๆ ให้แก่ประชาราษฎร์ จะทำให้เกิดความยินดีและมีจิตสรรเสริญ
3. จงระงับดับความกังวล ความโกรธ ความโลภ และ อวิชชา พร้อมทั้งตั้งสังวรรักษา ภาย วาจา ใจ ให้สะอาดปราศจากโทษ และความไม่โกรธ

⁴ สิริวรรณ วงษ์ทัต, "วรรณกรรมคำสอนสำหรับกษัตริย์," เอกสารการประชุมวิชาการ เรื่อง "ภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน," หน้า 2.

⁵ จากการศึกษาของเล็กดา อิมใจ ได้จัดให้ โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถ สอนพระราม โคลงราชสวัสดิ และโคลงราชานุวัตร เป็นโคลงพระราชนิพนธ์ในพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ดูรายละเอียดใน เล็กดา อิมใจ. "การเปรียบเทียบโคลงพระราชนิพนธ์ 6 เรื่องในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ," (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528).

4. จงมีความอดทน ต่อสิ่งที่ควรอดทน เพราะเป็นหนทางที่จะนำความสุขมาให้ และก่อให้เกิดความสวัสดีถึงอกงาม

5. อย่าได้เพิ่มโทษให้แก่สัตว์ที่มีเวรกรรมพอกพูนอยู่มากแล้ว แต่ควรสั่งสอนให้ทำความดีละเว้นความชั่ว และจงผ่อนโทษแก่ผู้มีโทษหนักให้เบาลงด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

6. ต้องดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม จะได้มีผู้สรรเสริญ

7. ต้องป้องกันไม่เกิดความอยุติธรรมในแผ่นดิน

8. ต้องรู้จักพิจารณาให้ถี่ถ้วนรอบคอบก่อนจะตัดสินลงโทษ โดยให้มีจิตใจรักและเมตตาประหารราชฎ์เป็นพื้นฐาน

ดังในโคลงบทหนึ่ง สอนว่า พระมหากษัตริย์นั้นทรงเป็นผู้รู้จักระงับดับความกังวล ความโกรธ ความโลภ และอวิชาให้ได้

ครองภพพลโลกล้ำ	ศุภผล
ระงับดับกังวลกล	โกรธเกรี้ยว
โลกอวิชาผจญ	มนทโมหะ
กำจัดสลัดสละเลี้ยว	อย่าได้ประมุมา ฯ

ใน โลกนิติปกรณ์ ในบทว่าด้วยราชกัณฑ์ กล่าวถึงการเป็นกษัตริย์ที่ดีว่า

(109) พระราชาบรมมยามเดียว บัณฑิตนอนสองยาม

คฤหัสถ์นอนสามยาม ยาจกนอนสี่ยาม

(110) อากาศเป็นกำลังของนก น้ำเป็นกำลังของปลา

พระราชาเป็นกำลังของผู้มีกำลังน้อย ร้องให้เป็นกำลังของเด็ก

(119) พระราชาพึงทรงทราบ เหตุแห่งความเจริญและความเสื่อมพึงทรงทราบกิจการ

อันกระทำแล้วและยังไม่ได้กระทำด้วยพระองค์เอง พึงข่มผู้ควรข่มชี้ พึงยกยอ

ผู้ควรยกยอ⁶

โลกนิติปกรณ์ กล่าวว่าคุณเป็นพระราชาที่ดีต้องเป็นผู้เสียสละ ยอมเหนื่อยยากเพื่อประชาราษฎร์หรือผู้มีกำลังน้อย และที่สำคัญที่สุดพระราชาพึงเป็นผู้มีปัญญาเพื่อใคร่ครวญ

⁶ โลกนิติปกรณ์, แปลโดย รตท.แสง มนวิฑูร (งานพระราชทานเพลิงศพ ศ.รตท. แสง มนวิฑูร วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร, 2517), หน้า 38-40.

พิจารณาราชการกิจทุกเรื่อง เช่นเดียวกันกับในวรรณคดีท้องถิ่นอีสานเรื่อง **เสียวสวาสดี**⁷ ที่ว่า

ขอแก่	พระหน่อฟ้า	ฟังว่าพิจารณา
	ตามครองครว	ฮ้ำเพ็งเพ็งแจ้ง
	ทางดีให้	สนใจจดจ่อ
	ทางชั่วนั้น	พลันถ่มทุ่มเสียว
ครวที่	พระเที่ยงหมั้น	ทศพิชธรรมา
ดั่งจัก	ขอไซแซ	แต่พอเพียงน้อย
	เป็นจอมเจ้า	เหนื่อหัวให้อักไพร่
	เป็นใหญ่พ้อง	หัวหน้าให้อักฝูง (157)

เสียวสวาสดี สอนผู้ปกครองบ้านเมืองว่าจะต้องรักประชาชน ปราศจากอคติและความลำเอียงตลอดจนดูแลทุกข์ของประชาชนให้ทั่วถึง จึงจะเป็นนักปกครองที่ดี

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึง องค์ประกอบทางการเมืองที่มีผลต่อความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมืองว่า ชุนกวนหรือนายบ้านจะต้องเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมอีกด้วย อีกทั้งยังต้องเป็นผู้มีวิชาความรู้ เช่นเดียวกับ **ปู้สอนหลาน** ว่าเมื่อยังมีความรู้่น้อยก็อย่าเพิ่งเป็นนักปกครอง ดังในข้อความว่า "ความรู้่น้อยอย่าผ่านครองเมือง" และใน **โลกนิติคำกาพย์** กล่าวว่าชาติจะมั่นคงเป็นปึกแผ่นได้ จะต้องประกอบด้วย มีเศรษฐกิจดี มีนักปราชญ์ที่เหมาะสม กษัตริย์ทรงศพิชธรรมา สี่มีแม่น้ำหล่อเลี้ยงประเทศทั้งแผ่นดิน ห้ามีนายแพทย์ที่ทรงความสามารถ

บ้านเมืองป่าของห้าประการ	หนึ่งสถานเงินทองมีมาก
สองบ่ยากประเทศลำฮาดู	เป็นสถานมีสมนักปราชญ์
สามพระราชตั้งอยู่คลองธรรม	สี่มีลำน้ำที่แม่น้ำ
ห้ามีข้าหมอมเวทหมอยา	นักปราชญ์หนีบไปหลีกเว้น ⁸

⁷ วรรณคดีท้องถิ่นอีสาน เนื้อเรื่องกล่าวถึงขุนนางผู้เฉลียวฉลาดคนหนึ่งชื่อ ท้าวเสียวสวาสดี ถวายคำสอนแด่พระราชาและเพื่อนขุนนาง.

⁸ จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน** (เอกสารทางวิชาการของศูนย์ ศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2521), หน้า 90.

ใน นิทานพระโศภิตสัตว์โกสามภิน⁹ ก็ได้สอนธรรมะของพระมหากษัตริย์ ให้ละกิเลสว่า

พานรฝ่ายประจิม	ขยับยิ้มแย้มวาจา
ข้าแต่พระราชา	ข้าจะเล่าคติธรรม
คนใดแลโลโก	มักโมโหแลโกล่า
กัขาในทางธรรม	ไม่โน้มน้อมในกุศล
โลโกจะใคร่ได้	โมโหไซริ้ให้มีดมน
โทโสเข้ามาปน	ให้กริ้วโกรธโกรธา
ทิวีย่อมเป็นโทษ	โทโสโสดถือกายา
.....	.....
สิ่งใดอันจะผิด	จงพินิจเร่งเกรงกลัว
จำไว้สั่งสอนตัว	ให้จำเรณูพระปัญญา(258)

ข้อความนี้สอนให้พระราชารู้จักละทิวีย รู้จักการสะกดกลั่นความโกรธ ความโลภ และความหลงในทางผิด

วรรณคดีคำสอนของไทยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่ชนชั้นปกครองว่าเป็นผู้มีบทบาท ชักนำประชากรรัฐและประเทศชาติให้ไปในทางที่ถูกที่ควร และหากผู้เป็นพระราชามีหลักธรรม ประจําใจและยึดถือเป็นแนววัตรปฏิบัติแล้ว ย่อมทำให้บ้านเมืองอยู่ได้ด้วยความสะดวก

นอกจากพระมหากษัตริย์จะพึงมีราชธรรมแล้ว ยังต้องเป็นผู้มีจริยวัตรที่งดงามอีกด้วย ใน กาลิงคชาดก(60/264-279) ทัพพธรรมชาดก(59/362-372) คชกมุภชาดก (58/674-678) เกฬีสีลชาดก(57/281-285) และ อุมมาทันตีชาดก(62/35-76) กล่าวถึงจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ว่า ควรเป็นผู้สำรวจมวจา กิริยามารยาท ใฝ่ในราชกิจ ไม่เกียจคร้าน หมั่นดูแล อนุเคราะห์ข้าราชการบริวารตามสมควร และไม่หลงไหลมาตุคาม ซึ่งในวรรณคดีคำสอนของไทยก็มี เนื้อหาสอนเกี่ยวกับจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ด้วยเช่นกัน ได้แก่

⁹ แต่งด้วยกาพย์ยานี 11 จำนวน 136 บท รวมพิมพ์อยู่ในวรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2533), หน้า 251-262.

1) ดูแลพระราชราษฎรให้เป็นสุข

คำสอนที่สำคัญของกษัตริย์คือการดูแลทุกข์สุขของพระราชราษฎร ดังใน โคลงทศรถ
สอนพระราม กล่าวว่

เจ้าจักรพรรดิเสียด	บุริรมย์
ให้สุขศรีบริดิชม	ชอบใช้
เสมอบุรินทรอินทร์อุดม	พรหเมศ
อาสาจรรรมถลันให้	เทียบแท้ประมุขมวล ๙

2) บำรุงพระญาติวงศ์

วรรณคดีหลายเรื่อง ที่ให้ความสำคัญกับการเกื้อกูลพระญาติวงศ์ ดังเช่น
กุกุรชาดก(55/282-286) และภัททสาลชาดก(60/109-130) ใน ฉันทอักษฎพานร ก็สอน
ชนชั้นปกครองให้เกื้อกูลวงศ์ตระกูลว่า

หนึ่งญาติการ	ตระกูลวงศ์อันมี
สืบสายในโลหกี	บมิสิ้นมิสุดพงศ
เพราะเหตุผู้้นั้น	ค่านึงจิตระใจจง
ว่าญาติคือองค	คืออาตมอาตมา (599)

3) สอนให้ระมัดระวังวาจา

การระวังวาจาสำหรับผู้เป็นกษัตริย์นับว่าเป็นเรื่องสำคัญ ดังใน เจติยราชชาดก
(59/631-551) กล่าวถึง พระราชาเจติยราชทรงกล่าวมุสาจึงถูกแผ่นดินสูบ คำพูดจึงสำคัญมาก
สุนทรภู่ได้สอนไว้ใน เพลงยาวถวายโอวาท ว่า "จะรักชั่งทั้งสิ้นด้วยลิ้นพลอด เป็นอย่างยอดแล้ว
พระองค์อย่าสงสัย" ดังนั้น จึงควรคิดพิจารณาก่อนจะพูด

ขอพระองค์ทรงยศเหมือนคชบาท	อย่าให้พลาดพลั้งท้าวแก้วถลำ
ระมัดโษษฐีโปรดให้พระทัยจำ	จะเลิศล้ำลอยฟ้าสุราลัย

และใน นิทานเรื่องพระโพธิสัตว์โกสามภิน สอนให้เป็นผู้สำรวมระวังวาจาก่อนที่จะพูด ว่า

ลิ้นลมตจนเจรจา	เร่งให้ร้ายเร่งให้ดี
ที่ผิดอย่าพาทิ	เร่งให้ร้ายแก่อาตมา

4) ไม่หลงใหลมาตุคาม

ใน ขุรปุตตชาดก(59/114-126) เป็นอุทาหรณ์เรื่องโทษของการหลงใหลมาตุคาม หรือสตรีเพศ จนทำให้ตนเองเกือบจะถึงแก่ชีวิต จึงมีคำสอนไม่ให้หลงใหลสตรี โดยเฉพาะผู้เป็น กษัตริย์ ดังมีคำสอนใน **ฉันทอัมภพวนร** ว่าไม่ให้หลงใหลมาตุคาม

เป็นต้นแก่ราคา	ธิกกามกามี
แต่ผู้ประกอบศรี	สมบัติสวัสดิเจตชาย
วรรูปนงเยาว์	สุนทรศกมลกาย
เป็นที่ บ วางวาย	บันเจตจิตรามา (600)

คำสอนเกี่ยวกับจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ปรากฏใน **ราชาวาทชาดก** เช่นกัน ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับการรู้หน้าที่ที่พึงประพฤติปฏิบัติในการปกครอง ได้แก่ **ฐิติ** คือความมั่นคงหนักแน่น อย่ารีบร้อนสั่งการในยามที่ทรงโกรธ **สัจจะ** พระราชาพึงตั้งมั่นในสัจจะ ไม่กลับกลอกโลเล **สยัมะ** คือ ความสำรวมกาย วาจาและใจ ให้สุจริต มีความกรุณา เว้นจากอคติ ยกย่องผู้ประพฤติดี ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง แสวงประโยชน์ให้แก่ราษฎร ระวังอันตรายใดๆ ที่เกิดแก่ราษฎร รักษาราษฎรทั่วทั้งอาณาจักรเฉกเช่นครุ กับศิษย์ มารดากับบุตร¹⁰

อนึ่ง คำสอนที่เกี่ยวกับหลักกรรมการปกครองบ้านเมือง และจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากคติของพราหมณ์ ซึ่งในประวัติวรรณคดีสันสกฤตมีหนังสือเกี่ยวกับหลักปฏิบัติสำหรับชนชั้นปกครองที่สำคัญ 2 เรื่อง คือ

จกณกยศตกะ ผู้แต่งคือพราหมณ์ชื่อ จกณกยะ หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในนาม **เกาฏิลยะ**¹¹ ผู้แต่งตำราการปกครองที่มีชื่อเสียงมาก **จกณกยศตกะ**เป็นวรรณคดีคำสอนที่

¹⁰ สิริวรรณ วงษ์ทัต, "วรรณกรรมคำสอนสำหรับกษัตริย์," เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการเรื่อง "ภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน," หน้า 6.

¹¹ พราหมณ์จกณกยะหรือวิษณุคุปตะเป็นเสนาบดีของกษัตริย์จันทคุปต์แห่งราชวงศ์เมารยะ ซึ่งปกครองแคว้นมคธในราว 300 ปีก่อนคริสตศักราช, อ้างถึงใน กุสุมา รักษมณี, "จกณกยะกับวรรณคดีนี้ติศาสตร์ของอินเดีย," **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร** 4 ฉ.2 (2524) : 4.

แปลจากภาษาสันสกฤต พรหมณ์มุกุปฺสวามี อารยะเป็นผู้ชำระ และ พระพินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เป็นผู้แปล ทั้งหมดมี 110 บท เป็นการรวบรวมคำสอนที่มีมาแต่ดั้งเดิมและแต่งเสริมขึ้น สาระคำสอนส่วนใหญ่เกี่ยวกับแนวทางปฏิบัติสำหรับพระราชชา เพื่อให้รู้หลักการปกครองบ้านเมืองและหลักในการปฏิบัติตน คำสอนในแต่ละโคลก ว่าด้วยหลักปฏิบัติของพระมหากษัตริย์และข้าราชการหลายประการ ได้แก่ คำสอนเรื่องการปกครองบ้านเมือง และคำสอนเรื่องการบริหารราชการแผ่นดิน รวมทั้งการขยายพระราชอาณาจักร เช่นคำสอนต่อไปนี้

บทที่ 57 ประชาชนขาดอาหารก็ต้องโคกเศร้า ราชสมบัติ
ขาดผู้ครองก็ต้องร่วงโรย

บทที่ 62 พระราชาเป็นกำลังของคนทุพพล คือพระราชา
ต้องปกป้องราษฎรผู้อ่อนแอนั่นเอง

บทที่ 76 แผ่นดินมีมหาสมุทรเป็นเครื่องหุ้มห่อ เรือนมีรั้ว
เป็นเครื่องแวดล้อม ประเทศชาติต้องมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นเครื่องป้องกัน

ราชนิติปกรณ์ เป็นวรรณคดีคำสอนที่เกิดจากการรวบรวมสุภาษิตเก่าแก่ และข้อ
สอนใจต่างๆ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติตนของชนชั้นปกครอง จำนวน 153 บท สาระคำสอนประกอบ
ด้วย คำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ เกี่ยวกับการปกครองบ้านเมือง การสำรวมกิริยาและศีลธรรม
จรรยาสำหรับพระมหากษัตริย์ ซึ่งตรงกับสาระคำสอนที่ปรากฏใน โคลงทศรถสอนพระราม ดัง
คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรมที่ว่า

บทที่ 131 ทาน ศีล บริจาค ความซื่อตรง อภัยอภัยอ่อนโยน
เพียร เมาบาบ ไมโกรธ ไม่เบียดเบียน ชันติ ไม่ร้ายกาจ ทั้ง 10 นี้ คือ
ราชธรรมที่พระราชาธิบดีทรงประพฤติเป็นราชวัตรโดยความไม่ประมาท

บทที่ 149 พระชนมชีพของพระเจ้าอยู่หัวคือ ราชธรรม

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึง การบริหารราชการแผ่นดินและการขยายพระราชอาณาจักร
ซึ่งว่าด้วยยุทธวิธีการทำสงครามและความรู้ทางนิติศาสตร์ ดังคำสอนที่ว่า

บทที่ 100 พระเจ้าอยู่หัวต้องทราบกำลังของแคว้นอื่นและ
กำลังความสามารถของเหล่าข้าเฝ้าโดยรอบจึงทำสงคราม ย่อมได้ชัยชนะ
ทุกเมื่อ

บทที่ 101 พระเจ้าอยู่หัวเห็นช่องได้เปรียบและเสียเปรียบศัตรู
และเห็นความอ่อนแอของศัตรู จึงเตรียมรบให้พร้อมทุกทาง

บทที่ 103 พรั่งพร้อมด้วยจตุรงค์เสนา มีกองช้าง กองม้า กองรถ
กองราบ ศาสดราวุธครบครัน ก็สามารถเอาชนะแผ่นดินทั้งมวลได้

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า คำสอนสำหรับพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกมีสาระสำคัญตรงกับคำสอนในวรรณคดีคำสอนของไทย โดยเฉพาะที่กล่าวถึงราชธรรมของพระมหากษัตริย์ ซึ่งในวรรณคดีคำสอนของไทยได้รับคติทั้งจากพุทธและพราหมณ์ และยังสอนเรื่องพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ได้แก่ การสำรวมกิริยามารยาท การฝึกฝนวิชาความรู้ทั้งในด้านการปกครองและการรบ นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึง การประพุดติให้เป็นที่รักใคร่สรรเสริญของประชาชน แต่ในอรรถกถาชาดกมีแนวคิดที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่แตกต่างออกไปบ้าง ได้แก่แนวคิดเกี่ยวกับการออกบวชหลังครองราชสมบัติ ดังใน มฆเทวชาดก(55/220-223) สุขวิหารชาดก(55/224-227) และ เอกราชชาดก (58/393-399) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากหน้าที่และพระจริยวัตรของพระมหากษัตริย์องค์ปัจจุบันแล้ว จะเห็นว่าพระองค์ได้ทรงเสนอความคิดที่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันด้วยการปรับเรื่องตอนท้ายของ มหาชนกชาดก (63/75-154) ที่พระมหาชนกทรงออกบวชมาเป็น การตั้งโพธิยาลัยมหาวิทยาลัยเพื่อให้ความรู้แก่ปวงชนทั้งหลาย ดังที่สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา¹²กล่าวว่า

การที่พระมหาชนกในบทพระราชนิพนธ์ตัดสินพระทัยที่จะแก้ปัญหาโดยตั้งโพธิยาลัยมหาวิทยาลัยให้ความรู้แก่ปวงชนทั้งหลาย แทนที่จะเกิดความสลดสังเวชแล้วเสด็จออกบวชชานั้น สะท้อนให้เห็นทัศนคติว่า การหลุดพ้นจากความทุกข์และบรรลู่ถึงนิพพานมิได้มีแต่ในเพศบรรพชิต การดำรงอยู่ในเพศคฤหัสถ์และดำรงอยู่ด้วยวิริยะและปัญญาอันบริสุทธิ์ ก็อาจเป็นวิถีแห่งการบรรลู่โมกขธรรมได้เช่นกัน(196)

กล่าวได้ว่า แนวทางในการปฏิบัติตามหน้าที่และจริยธรรมของพระมหากษัตริย์อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมปัจจุบัน อย่างไรก็ดี การปรับแนวคิดเกี่ยวกับการแสวงหาโมกข

¹² สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา, "พระมหาชนก : โมกขธรรมแห่งปัจจุบันสมัย," วารสาร ภาษาและวรรณคดีไทย 16 (ธันวาคม 2542) :185-201.

ธรรมก็ยังเป็นไปเพื่อการทำงานที่เสียสละอย่างบริสุทธิ์ เพื่อความสงบสุขของประชาราษฎร์และบ้านเมืองอยู่ดีนั่นเอง

5.1.2 สอนหน้าที่และจริยธรรมของข้าราชการเสวกและข้าราชการ

ในคำสอนของชนชั้นปกครองนี้ มักกล่าวรวมถึงคำสอนของผู้เป็นข้าราชการเสวกและข้าราชการอยู่ด้วย ดังใน คำสอนพระยามังราย ได้ให้ความสำคัญของขุนนางอย่างมาก แสดงให้เห็นแนวคิดที่กษัตริย์ถือว่า ขุนนางเป็นกำลังสำคัญต่อความเจริญและความมั่นคงของรัฐ กษัตริย์ต้องพึ่งพาขุนนางในการปกครอง¹³ กษัตริย์จึงเป็นผู้มีบทบาทในการชุบเลี้ยงคน ดังที่สอนให้กษัตริย์ปลูกต้นไม้ที่ให้ผลทั้งเปรี้ยว ฝาด ขม และหวาน หมายถึงให้เลี้ยงคนหลายจำพวก ดังข้อความว่า

บทว่าหื้อปลูกไม้ส้มฝาดขมหวานนั้น คือว่าหื้อเลี้ยงคนหลายจำพวก ส้มนั้น คือคนพิจารณาใส่ทัณฑกรรม ฝาดนั้น คือคนจัดส่วยไร่ไบบั๊ว ขมนั้นคือคนแก้หาญอาจสมัตถะเอาอย่างชีวิตเราได้นั้นและ หวานนั้นคือ เลี้ยงหมอหูลา (โหรา) นายหนังสือผู้ใต้ค้ำนั้นและ¹⁴

คนหลายจำพวกที่กล่าวไว้นี้ได้แก่ ส้มคือคนพิจารณาดีความ เป็นผู้มีบทบาทในการลงโทษคนกระทำผิดในสังคม ฝาดคือคนจัดเก็บภาษีส่วยไร่นามาบำรุงบ้านเมือง ขม คือผู้กล้าหาญ น่าจะได้แก่ผู้เป็นทหาร มีกำลังสำคัญสามารถเอาชีวิตคนได้ และหวาน คือผู้เป็นปุโรหิต โหราจารย์ เป็นผู้ถวายอรรถธรรมแด่กษัตริย์

ในธรรมเนียมของอินเดียโบราณมีการอบรมผู้เป็นกษัตริย์และราชเสวก เพื่อให้รู้หลักการปกครองและการปฏิบัติให้เหมาะสมกับบทบาทและหน้าที่ของตน ในสังคมอินเดียก็ได้ยกคตินิยม ข้อสอนใจหรือหลักการปฏิบัติตนมาแสดงในรูปแบบของนิทาน เช่น เรื่องปัญจตันตระ หรือมีการคัดเฉพาะหลักคำสอนมาจัดหมวดหมู่ให้สั้นและกระชับขึ้น ดังใน หิโตปเทศ อรรถกถาชาดกก็ได้แทรกคำสอนเรื่องหลักการปกครองและการอบรมราชเสวกตามคติของพุทธและพราหมณ์ด้วยเช่นกัน ดังที่มีคำสอนผู้เป็นเสนาอำมาตย์และผู้รับราชการทั้งหลายใน วิรุทธชาดก

¹³ อีราวดี ไตลังคะ "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย," หน้า 90.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

(64/296-483) มหาหังสชาดก (62/374-443) หังสชาดก (61/109-126) จุลหังสชาดก (62/324-373) และ สุปัตตชาดก (58/326-332)

สาระคำสอนสำหรับราชเสวกที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยนั้น ที่รู้จักโดยทั่วไป ได้แก่ สุภาสิตพระร่วง โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ โคลงราชานุวัตร ฉันทพาลีสอนน้อง คำกลอนสุภาสิตเรื่องพาลีสอนน้อง พาลีสอนน้องคำกลอน และ ปุสสอนหลาน เป็นต้น วรรณคดีคำสอนเหล่านี้มักมีสาระคล้ายกัน คือสอนเรื่องการปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะการสอนให้จงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ และให้เป็นผู้มีความประพฤติเรียบร้อย

1) ให้จงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์

ใน วิรุทธชาดก (64/296-483) กล่าวถึงวิรุธบัณฑิต อมาตย์ของพระเจ้าธัญชัย โกรพยราช เมื่อจะต้องไปกับปณณกษัตริย์จึงได้ส่งสอน "ราชสวัสดิธรรม" แก่บุตรภรรยาและเหล่าญาติ ดังมีสาระคำสอนโดยสรุป คือ เป็นราชเสวกพึงเป็นผู้มีความจงรักภักดี มีความสุขุมรอบคอบ รู้จักสำรวมกิริยา เป็นผู้ฉลาดรอบรู้ ตลอดจรรู้กาลเทศะในการประพฤติปฏิบัติ

สาระคำสอนใน โคลงราชสวัสดิ และ โคลงราชานุวัตร คล้ายคลึงกับ วิรุทธชาดก แต่มีการเรียงลำดับคำสอนต่างกัน เช่น ใน วิรุทธชาดก สอนว่า อย่าล้าพระราชมหาราชจากพระคลัง อย่ามุงแต่การนอนมากเกินไป อย่าดื่มสุราให้เมา อย่าเบียดเบียนหม่อมฤคที่เข้ารับพระราชทานอภัย อย่าขึ้นบนที่นั่งภัทรบิฐราชบัลลังก์ พระเก้าอี้ เรือพระที่นั่ง รถที่นั่ง แต่ใน โคลงราชสวัสดิ สอนว่า อย่าดื่มสุรา อย่าหนีนางไปนอนหลับ อย่าล้าทรัพย์ในท้องพระคลัง อย่าเบียดเบียนสัตว์ที่ได้รับพระราชทานอภัย และอย่าขึ้นไปนั่งบนราชอาสน์¹⁵

ส่วน โคลงราชานุวัตร นั้น มีสาระคำสอนคล้ายกับ โคลงราชสวัสดิ เช่นกัน แต่มีการขยายความที่ให้รายละเอียดของคำสอนมากกว่าใน โคลงราชสวัสดิ ดังที่สอนให้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ใน โคลงราชานุวัตร ว่า

จงภักดีรักษาราชนั้น	อย่าไหว
หนักลบพไตไร่	กว่ากว้าง

¹⁵ สุวีริถน์ ทองคงอ่วม, "โคลงภาสิตพระราชนิพนธ์สมเด็จพระนารายณ์มหาราช : วรรณกรรมคำสอนสำหรับชนชั้นปกครอง," (สารนิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), หน้า 16.

สูงแสนแผ่นดินใส

เมรุมาศ

ฤกษ์ลั่นกลสมุทรมล้า

เลิศล้วนอดุนคุณ¹⁶

ใน โคลงพาลีสอนน้อง (บทที่ 4,12,20 และ 27) โคลงราชสวัสดิ์ (บทที่ 4,16,33, 35,40,53 และ 56) และ โคลงราชานุวัตร (บทที่ 10) มีคำสอนว่า ราชเสวกต้องจงรักภักดีและเป็นข้ารับใช้พระมหากษัตริย์ด้วยความตั้งใจจริงและนอบน้อมต่อพระองค์

โลกนิติปกรณ์¹⁷ ก็สอนให้ราชเสวกรู้จักประมาณตน ถ่อมตนด้วยความจงรักภักดีว่า

(130) ราชเสวกไม่พึงใช้เครื่องอุปโภคบริโภคเท่าเทียมพระราชา
ไม่ว่าเมื่อไรไม่พึงวางท่า ดัดเสียง ใช้ดอกไม้ เครื่องหอม เครื่องประเทืองผิว
เสื้อผ้า เครื่องประดับทั้งปวง เทียบเท่าพระราชา

(131) ราชเสวกไม่ควรเข้าใจว่าพระราชาเป็นเพื่อนของเรา พระ
ราชาเป็นคู่เคียงของเรา ควรเข้าใจว่า พระราชานั้นเป็นเจ้าของเรา

(132) ราชเสวกไม่พึงเฝ้าพระราชาไกลนัก ไม่พึงเฝ้าใกล้นัก
ไม่พึงเฝ้าเหนือลม ไม่พึงเฝ้าตรงพระพักตร์ ไม่พึงเฝ้าในที่ต่ำนัก ไม่พึงเฝ้าใน
ที่สูงนัก ราชเสวกพึงเว้นโทษ(ของการเฝ้า) 6 ประการนี้เสียแล้ว เข้าเฝ้าด้วย
การสำรวมระวัง เหมือนเข้าใกล้ไฟฉะนั้น (43-44)

จะเห็นว่า ในโลกนิติปกรณ์ ให้ความสำคัญแก่การวางตัวของผู้อยู่ราชเสวกอย่าง
ละเอียด โดยเฉพาะในยามที่เข้าเฝ้าเพื่อปฏิบัติราชกิจ

ในวรรณคดีท้องถิ่น เรื่อง พาลีสอนน้องคำกลอน¹⁸ ฉบับภาคใต้ ก็สอนให้จงรักภักดี
ต่อกษัตริย์ ว่า

¹⁶ สะกดตามต้นฉบับ

¹⁷ เป็นหนึ่งในหนังสือนิติ ซึ่งมีอยู่ 4 เรื่องคือ ราชนิติ โลกนิติ ธรรมนิติ และ
สุตวัชฌณนิติ โลกนิติ แปลโดย รตท.แสง มนวิฑูร.

¹⁸ อุดม หนูทอง, รายงานการวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน
(สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2528), หน้า 69.

ให้ปรากฏสุริยวงศ์พงศ์เทศ
จงตั้งจิตสุจริตภักดี

เอาพระเดชปกเกล้าเกศี
วางชีวิตไว้ได้พระบาท

2) มีความรอบรู้ในหน้าที่ราชการ

ใน มโหสถชาดก (63/303-568) และ ภิรมเสนาชาดก (56/264-271) แสดงถึงคำสอนที่ว่า ข้าราชการควรเป็นผู้เฉลียวฉลาด มีความรอบรู้ มีความสามารถในการรับใช้เบื้องพระยุคลบาท รอบคอบในหน้าที่ของตน ต้องคิดทำกิจให้จงดี อย่าได้ว่างเว้นจากงาน

ใน โคลงพาลีสอนน้อง (บทที่ 21) โคลงราชสวัสดิ์(บทที่ 6,8,27,41 และ 45) โคลงราชานุวัตร (บทที่ 45 และ 51) ก็สอนให้หมั่นรำเรียนวิชาเพื่อให้ความรู้ในการรับราชการ ใน พาลีสอนน้องคำกลอน มีความว่า

ให้รอบรู้ดูราชการ

โดยสถานพระทัยเธอปรารถนา

ถ้าขุกถามอย่าขามพจนานา

จงกรีกกราไว้ให้คล่องทำนองใน

เพลงยาวถวายโอวาท สอนให้แสวงหาความรู้ในหน้าที่ราชการเพื่อรับใช้พระมหากษัตริย์ ดังที่กล่าวถึงวิชาความรู้ที่พึงหมั่นศึกษา

อุตสาห์เรียนเขียนอ่านบุราณราช

ไสยศาสตร์สงครามตามประสงค์

ลำดับศักดิ์จักรพรรดิชาติตียวงศ์

อุตสาห์ทรงจดจำให้ชำนาญ

ด้วยพระองค์ทรงสยมบรมนาถ

บังคับราชการสิ้นทุกถิ่นฐาน

กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ

มนเทียรบาลพระบัญญัติดีดสำนวน

อนึ่งให้รู้สุภาชิตบัณฑิตพระร่วง

โคลงเพชรพวงมิดชอบทรงสอสอบสวน

ราชาศัพท์รับสั่งให้บังควร

ทราบให้ถ้วนถี่ไว้จะได้ทูล (503)

ใน สุภาชิตพระร่วงคำกาพย์ สอนว่า

อนึ่งท่านท้าวไข

ตามพระทัยต้องประสงค์

คดีให้ปลดปลง

กตหมายไว้วันคืนเดือน

ให้เป็นคู่มือไว้

จึงอุ้นใจเอาเป็นเพื่อน

นานไปท่านดักเตือน

จะได้เสนอตามคดี

รู้ให้จงถึถ้วน
ความสุขสวัสดิ์

จึงดูควรเป็นมนตรี
จึงจะมีแก้ตัวตน (69)

การมีความรู้ในการรับราชการจึงเป็นเรื่องสำคัญ การที่มโหสถบัณฑิตใน มโหสถชาดก ได้มีโอกาสเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าวิเทหราช ก็เพราะเป็นผู้มีปัญญาและความรอบรู้มาก เช่นเดียวกับที่จุฬินุคคบัณฑิต ผู้พิการหลังค่อม ใน ภิรมเสนชาดก ก็ได้รับราชการเพราะมีปัญญาและความสามารถในด้านการรบ การเป็นข้าราชการที่ดีจึงพึงมีวิชาความรู้เพื่อจะสนองราชกิจได้

3) ให้สำรวจมวจา

ใน โคลงพาลีสอนน้อง (บทที่ 6,9,10,16,23 และ 25) โคลงราชสวัสดิ์ (บทที่ 29, 39) และโคลงราชานวัตร (บทที่ 35,49,50) สอนให้ระมัดระวังมวจา ให้พูดเท่าที่ควรจะกราบทูลด้วยมวจาอ่อนหวาน ไม่กล่าวเท็จ รู้จักยับยั้งและพิจารณาก่อนจะพูด ดังใน โคลงราชสวัสดิ์ สอนว่า

อย่าแกล้งแสดงอรรถให้	ลวนลาม
คุมเคียดเสียดสกลตาม	แต่งตั้ง
อย่าทูลจริตผิดผลความ	เควี่ยนโทษ
ไปล่เปลื้องประเทืองยับยั้ง	เรื่องร้ายสลายแสง ฯ

4) ให้สำรวจมกิริยา

การสำรวจมกิริยาสำหรับราชเสวกนั้น มีคำสอนว่า อย่าเฝ้าใกล้เกินไป อย่าชิดเกินไป ให้พิจารณาดูให้เหมาะสม และขณะเข้าเฝ้าไม่ควรรับประทานอาหารให้มากเกินไปเพราะอาจแน่นท้อง และอึดอัดจนรับสนองงานไม่ได้เต็มที่ ดังที่ใน ฉันทพาลีสอนน้อง กล่าวว่า

เฝ้าแหนอย่าห่างองค์	พิศณุพงศกระษัตรา
.....	.....
ยามเฝ้าอย่าใกล้องค์	ทรงนงว่าคั่นเคย
ไกลนักจก้วงเลย	พระเนตรลับรับสั่งหา
.....	.....
เข้าเฝ้าพึงเพลารักษ์	อย่าอ้อมนักภูตดาหาร
เหลือล้นกังวลการ	อุทรทุกขจักขุกเคือง (585)

ผู้เป็นราชเสวกควรเป็นผู้รู้จักประมาณตน จึงมีคำสอนมิให้ราชเสวกขึ้นไปนั่งทำเทียมพระมหากษัตริย์ แม้จะได้รับความไว้วางใจเพียงใด ผู้เป็นข้าราชการบริพารที่ดีพึงเป็นดัง อภิปรากกุมาร ผู้เป็นพระสหายของพระเจ้าสีพี ใน อุมมาทันติชาดก แต่ได้วางตัวอย่างเหมาะสม และบทบาทของ สุขุเสนาบดี ใน มหาหังสชาดก ก็เป็นแบบอย่างที่ดีของราชเสวก เช่นเดียวกับคำสอนใน โคลงพาลีสอนน้อง ที่ว่า

หนึ่งอาสนธิราชไท้	ทรงธรรม์
ทองสุกมุกดาสรรรพ์	ก่องแก้ว
กระหนกรัตน์จำรัสวรรณ	โณภาส
อย่าฝืนขึ้นเล่นแล้ว	อวดอ้างทรงอิสร ฯ (302)

5) ให้สำรวมใจ

ผู้เป็นราชเสวกพึงไม่โกรธตอบต่อพระมหากษัตริย์ ดังในเรื่อง กุณตินิชาดก(58/661-667) กล่าวถึงนางนกรกระเรียนโกรธพระราชาจนไม่อาจอยู่เป็นข้ารับใช้ต่อไปได้ ทั้งนี้เพราะพระราชาทรงละเลยหน้าที่ของผู้ปกครองที่ดี อย่างไรก็ตาม นางนกรกระเรียนก็ได้แสดงความประพฤติที่ราชเสวกไม่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง โดยเฉพาะการไม่รู้จักระงับยับยั้งใจ ไม่อาจจะรับความโกรธที่มีต่อพระราชาได้จนต้องแก้แค้นเอากับพระโอรสของพระองค์

นอกจากนี้ ราชเสวกไม่ควรคิดร้ายต่อพระมหากษัตริย์ แต่ควรเป็นผู้มีความกตัญญูและเคารพต่อพระองค์ ดังใน จันทพาลีสอนน้อง สอนว่า

เป็นปิ่นจุฬารศ	ธำรงเศวตจักรไชย
ควรนบเคารพใน	บทรักษนิรันดร
.....	.....
อีกกัถเวที	พิรุณภาพค้ำชู
เฝ้าแหน บ ห่างภู	ธรรมาศกถาลาดคลา (586)

การสำรวมใจต่อพระมหากษัตริย์อาจรวมไปถึงอย่ามีใจคิดปฏิบัติต่อนางสนมก้านัลดังที่ใน โคลงราชสวัสดิ์ กล่าววว่า

หนึ่งสนมบรมราชทั้ง	นางใน
พึงผายบายเบือนไกล	อย่าใกล้
บมิควรสวนเสนอใจ	มิตรภาพ
อย่าเฉลียวเมื่อจิตไว้	มุ่งม้วยเสียสกันธ์ ฯ

และ ใน โคลงพาลีสอนน้อง กล่าวว่

นักสนมกรมชะแม่แม่น	สาวสวรรค์
นางในไพบูลย์พรรณ	นางน้อย
เฝ้าไท่ภูทงธรรม	ธิปราช
อย่าใฝ่ในเสน่ห์คล้อย	เนตรเลี้ยวเรียมแสง ฯ

6) ให้เป็นผู้กล้าหาญในการรบ

ใน อาชัญญชาดก(55/291-293) และ โภชาชานียชาดก(55/287-290) สอนให้เป็นผู้มีความกล้าหาญ ออกรบจนตัวตาย เป็นการสละชีพเพื่อชาติ ซึ่งคำสอนนี้ปรากฏในโคลงพาลีสอนน้อง (บทที่ 18, 28 และ 29) ด้วยเช่นกัน ใน เพลงยาวถวายโอวาท สอนให้เรียนรู้ในกลศึกทั้งหลาย ดังข้อความว่า

อนึ่งแยบยลกลความสงครามศึก	ย่อมเหลือลี้กล้ำมทาสลาสินธุ์
เร่งฝึกฝนกลการผลาญไพริน	ให้รู้สิ้นรู้มันกันนินทา (507)
และ แม้ไปทัพจับศึกก็นึกมาด	จะรบทางบกขบทิศ
สู้อาสาว่าจะตายวายชีวี	ด้วยภักดีได้จริงทุกสิ่งอัน (502)

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าสาระคำสอนสำหรับข้าราชการในวรรณคดีคำสอนของไทยมีหลายข้อที่ตรงกับสาระคำสอนในอรรถกถาชาดก ได้แก่ มีวิชาความรู้ในการรับราชการ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้รู้จักการสละรวมกาย วาจา ใจ และกล้าหาญในการรบ นอกจากนี้ผู้เป็นข้าราชการจะมีความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์แล้ว ยังต้องเคารพพระบรมวงศานุวงศ์และแม่แต่นางสนมกำนัล ด้วยความเจียมตนไม่ปฏิบัติเสมอพระมหากษัตริย์ ยิ่งถ้าเป็นคนสนิทยิ่งต้องระวังตัวให้มาก ดังที่มีคำสอนใน สุภาสิตพระร่วง ว่า " เฝ้าท้าวไทอย่าทรวง ภักดีจงอย่าเกียจ เจ้าเคียดอย่าเคียดตอบ นอบนบใจใสสุทธิ" และสอนว่า " เฝ้ากระษัตริย์เพลิงงู อย่าดูถูกว่าน้อย หึงห้อยอย่าแข่งแสงไฟ"

คำสอนสำหรับชนชั้นปกครอง ได้แก่ กษัตริย์และข้าราชการนี้ ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อของพุทธและพราหมณ์ ดังที่มีคำสอนใน จาณกยศตกะ ราชนิติปกรณ์ และ โลกนิติปกรณ์ ซึ่งมีเนื้อหาคำสอนตรงกัน กล่าวได้ว่าการสอนหน้าที่และจริยธรรมของชนชั้นปกครองที่ปรากฏในวรรณคดีไทยได้แนวคิดนี้จากพุทธศาสนาซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

5.2 สอนการดำเนินชีวิตแก่บุคคลทั่วไป

ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงสาระคำสอนที่เกี่ยวกับผู้ครองเรือนเป็นส่วนใหญ่ คือมุ่งสั่งสอนให้เป็นคนดี ด้วยการไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น แนวคิดของสาระคำสอนที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกจึงมุ่งกล่าวถึงการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นเป็นสำคัญ ซึ่งคล้ายคลึงกับสาระคำสอนในวรรณคดีคำสอนของไทย ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 สอนการปฏิบัติตน

สาระคำสอนที่เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติตนนั้น สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมที่ให้ความสำคัญกับการมีวิชาความรู้ จึงจะเป็นผู้มีปัญญา สามารถจัดการกับปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีจริยธรรมในการดำเนินชีวิตอีกด้วย

1) ให้ความสำคัญแก่ความรู้และการศึกษาเล่าเรียน

ในอรรถกถาชาดกได้สอนเรื่องให้ความสำคัญแก่ความรู้และการศึกษาเล่าเรียนเพื่อจะได้นำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิต คำสอนที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเล่าเรียนตรงกับคำสอนใน สุภาษิตพระร่วง ที่ว่า "เมื่อน้อยให้เรียนวิชา" และให้เป็นคน "เรียนความรู้ จงยั้งผู้ ๆ มีศักดิ์" ซึ่งใน โคลงประดิษฐ์พระร่วง มีเนื้อความคล้ายกันคือ "เมื่อเยาเสาวพาคยส่อง แสงคุณ" และ "แสงขอบปรกอบรุ่งรู้ เจริญใจ" ใน โคลงราชสวัสดิ์ ก็กล่าวถึงความสำคัญของวิชาความรู้ว่า

หนึ่งให้ใจฉลาดรู้	เรื่องการ
จงพินิจพิจารณา	ถี่ถ้วน

ใน โคลงราชานุวัตร ก็กล่าวถึงการศึกษาหาความรู้เช่นกันว่า

จงเรียนเขียนไว้	ไตรตรา
สบสิ่งสรรพพรรณนา	ถี่ถ้วน
บายุทธฎีกาคา-	รมเล่า
สรรพัดจัดพวงล้วน	เลนใช้ในการ

โคลงโลกนิติยกย่องความรู้ว่า

ความรู้ดูยิ่งล้ำ	สินทรัพย์
คิดค่าควรเมื่อนับ	ยิ่งไฉรั
เพราะเหตุจักอยู่กับ	กายอาต มาเนา
ใจจักเบียนบ่ได้	เร่งรู้เรียนเอา (29)

เพราะความรู้จะอยู่คู่กาย ใจก็ไม่อาจขโมยได้ ความรู้จึงมีค่ายิ่งกว่าทรัพย์ใดๆ ดังที่ โลกนิติ ปกรณ์ กล่าวว่

(4) ทรัพย์สมบัติเสมอด้วยวิชาความรู้ย่อมไม่มี วิชาความรู้นั้น
ใจลักไปไม่ได้ วิชาความรู้เป็นกัลยาณมิตรในโลกนี้นำความสุขมาในโลกหน้า" (2)

ใน สุภาษิตสอนหญิง ก็สอนว่า แม้เป็นสตรีก็จำเป็นที่จะต้องมีความรู้บ้างพอจะได้
ยำเกรง ดังในคำกลอนที่ว่า

รู้วิชาให้รู้เป็นครูเขา	จึงจะเบาแรงตนเร่งชวนชวาย
มีข้าไทใช้สอยค่อยสบาย	ตัวเป็นนายโง่งง่าบ่าวไม่เกรง(93)

สุภาษิตสอนเด็ก สอนให้เห็นความสำคัญของความรู้ โดยยกอุทาหรณ์จากเรื่อง
สาธิตกษาดก(56/409-413) ว่า

อันความรู้จริงจริงถึงสิ่งเดียว	แต่ขับเคี่ยวขึ้นใจอยู่ในจิต
ได้เพื่อนตัวเข้าเฝ้าอยู่เป็นนิตย์	เลี้ยงชีวิตลูกหลานจนวันเครือ
เหมือนนายเปลี่ยติดกรวดอดพญา	เธอชมว่าศิลปศาสตร์ฉลาดเหลือ
ได้ประทานของเข้าเหย้าเรือนเรือ	ทั้งผ้าเสื้อสินทรัพย์นับประมาณ

ใน เพลงยาวถวายโอวาท ซึ่งเป็นคำสอนพระโอรสก็ย้ำถึงความสำคัญของการเล่า
เรียนว่า "จงพากเพียรเรียนไว้จะได้ทราบ ทั้งกลอนกาพย์การกลปรนนิบัติ" สุนทรภู่ได้ยกย่องผู้
เป็นนักปราชญ์ ซึ่งเป็นการสอนให้ถ่อมตัว โดยให้ไปสนทนาด้วยว่า "หนึ่งนักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้
หลัก อย่าถือศักดิ์สนทนาอหฺมาลัย"

รู้หลัก ละสละใจ

จากบาป

เป็นหาง หากพะยุงกัน

เพราะพันมือมาร ฯ (199)

นอกจากนี้ ใน อารามทุสสกชาดก(56/33-37) วารุณชาดก(56/38-40) และนังคสิสชาดก(56/475-479) เป็นตัวอย่างของผู้ไม่รู้จักใช้ปัญญาในการคิดพิจารณาและไตร่ตรองก่อนที่จะทำกิจการใดๆ ซึ่งในวรรณคดีคำสอนของไทยก็ได้มีคำสอนในลักษณะของการดักเตือน ดังในสุภาษิตสอนหญิง สอนว่า

เมื่อจะจรนอนเดินดำเนินนั่ง

จงระวังในจิตขนิษฐา

อย่าเหม่อเมินเดินให้ดีมีอาผา

แม้พลังพลาดบาทาจะอายุคน

ในสุภาษิตสอนเด็ก ก็สอนให้รู้จักใคร่ครวญแล้วจึงทำ และเมื่อทำแล้วผิดพลาดก็ให้พิจารณาแก้ไข ดังที่ว่า

อนึ่งร่ำทำการสิ่งใดผิด

ควรจะคิดสิ่งนั้นแลเอาแก้ไข

เหมือนเสี้ยนหนามยอกตำซ้ำอุทัย

เอาหนามไค้เชือกกันจึงปล้นคลาย

3) ให้ระมัดระวังคำพูด

ในอรรถกถาชาดกได้แสดงให้เห็นความสำคัญของการพูด ในเรื่องของการพูดให้เหมาะสมกับกาลเทศะ ไม่ควรพูดหยาบคาย ไม่พูดพร่ำเพรื่อ และไม่ควรพูดเท็จ ดังในเรื่อง นันทวิศาลชาดก(55/308-312) ตักการิชชาดก(60/293-312) และ เจตติยราชชาดก(59/631-551)

ในวรรณคดีคำสอนของไทยก็ให้ความสำคัญเรื่องของการพูดเช่นกัน โดยเฉพาะการสมาคมกับผู้อื่น ดังใน สุภาษิตพระร่วง สอนว่า "พบศัตรูปากปราศรัย" คือเป็นผู้มีไม่ตรีจิต แต่ต้องมีปัญญาแยกแยะที่จะไม่บอกความลับแก่ศัตรู ไม่กล่าวเท็จดังความว่า "อย่าริกล่าวคำคด" และให้เป็นผู้รู้จักพิจารณาใคร่ครวญก่อนที่จะพูดและอย่าว่าผู้อื่นลับหลัง ดังที่ว่า "คิดแล้วจึงเจรจา" และ "อย่านินทาผู้อื่น"

คำสอนเกี่ยวกับการพูดจานี้ ในวรรณคดีสมัยอยุธยา ที่ว่าด้วยหลักการรับราชการ ก็ได้ให้ความสำคัญเรื่องของการพูดให้เหมาะสมแก่กาลเทศะว่า ให้รู้จักสำรวมเมื่ออยู่ต่อหน้ากษัตริย์ ดังใน โคลงพาลีสอนน้อง กล่าวว่

ทูลพิตกิจแจ้งจัด

ประการใด

คอยดูเมื่อภูวไนย

ย่องแย้ม

.....

.....

ขอบทูลมูลเหตุทัน	จึงทูล
มิขอประการอาดูร	หยุดยั้ง

คำสอนนี้ได้เน้นว่าให้รู้จัก"กาลเทศะ" ดูความเหมาะสมของโอกาส คือ อารมณ์และความชอบของพระมหากษัตริย์ก่อนที่จะกราบทูล ใน โคลงราชสวัสดิ ก็เช่นกันกล่าวว่า

อย่าแกลงแสดงอรรถให้	ลวนลาม
คุมเคียดเสียดสกลตาม	แต่งตั้ง

ใน โคลงราชานุวัตร ก็กล่าวว่าให้พูดแต่ความสัตย์ในเวลาอันเหมาะสม ว่า

จ แกลงอรรถให้	ควรการ
มัทยัดสัตย์อันสาร	แก่นเกื้อ

โคลงโลกนิติ สอนด้วยการเปรียบเทียบว่า ผู้ใดพูดโอ้อวดตนเสียงดัง ก็ไม่ต่างจากสุนัขเห่า

คนใดโผงพุดโอ้อวด	อึงดัง
อวดว่ากล้าอย่าฟัง	ลับปลี
หมาเห่าเล่าอย่าหวัง	จักขบ ไครนา
สองเหล่าเขาหมู่นี้	ชาติเชื้อเดียวกัน (32)

และกล่าวชมด้วยคำว่า ถ้อยคำที่หวานหรือไพเราะนั้น เป็นความหวานที่จับใจที่สุด "หวานไปปานรสถ้อย กล่าวเกลี้ยงคำหวาน" (42)

ใน เพลงยาวถวายโอวาท สอนว่า	
อันไซ้ตรวนพรวนพันมันไม่อยู่	คงหนีผู้ซ่อนมุ่นในฝุ่นผง
แม้้นผูกใจไว้ด้วยปากไม่จากองค์	อุตส่าห์ทรงทราบแบบที่แยบคาย
อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้นซาก	แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย
แม้้นเจ็บอื่นหมิ่นแสนจะแคลนคลาย	เจ็บจนตายนั้นเพราะเหน็บให้เจ็บใจ

คำกลอนข้างต้นนี้แสดงอำนาจของคำพูดว่า สามารถผูกใจคนไว้ได้ คำพูดที่น่าประทับใจทำให้คนอยากอยู่ใกล้ แต่คำพูดที่ทำให้เกิดความเจ็บแค้นจะก่อความไม่พอใจให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง

4) ให้มีความรอบคอบและไม่ประมาท

อรรถกถาชาดกได้สอนให้มีความรอบคอบ และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท เพราะความประมาทอาจนำไปสู่ความตายได้ ดังที่มักจะยกนิทานอุทาหรณ์เรื่องกระต่ายตื่นตูม ในทัตถกชาดก(58/530-537) มาเป็นตัวอย่างเสมอๆ แม้แต่การไม่พิจารณาถึงสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ก็อาจเกิดความเดือดร้อนได้ ดังใน ฆตาสนชาดก (56/527-530) และ ปุณณปาตีกชาดก(56/75-78)

ในวรรณคดีคำสอนของไทยก็สอนให้ดำเนินชีวิตด้วยความรอบคอบ และไม่ประมาท ดังที่ สุภษิตพระร่วง กล่าวไว้ว่า "เข้าเถื่อนอย่าลืมห่วง หน้าศีกออย่าอนใจ" และให้รู้จักระมัดระวัง "ที่ซุ่มเสี้ยวจงประหยัด" และ "จงเร่งระมัดพิณไฟ" การทำงานด้วยความระมัดระวังและด้วยความรอบคอบย่อมทำให้ตนปลอดภัยจากอันตราย ใน สุภษิตอิศรญาณ ก็กล่าวเชิงเปรียบเทียบว่า

ล่องแห่เล่นก็ได้ใจกล้ากล้า   แต่อย่าอย่ายกเอียงเข้าเบื้องหาง
ต้องว่องไวในทำนองคล่องท่าทาง   ตบหัวผางเดียวม้วนจึงควรล่อ
คำกลอนบทนี้สอนว่า ถ้าคิดจะเสี่ยงอันตรายก็ต้องรู้จักทางหนีทีไล่ และรู้เท่าทันในสิ่ง
นั้น เพื่อมิให้ทำร้ายตนจนเป็นอันตรายได้

ใน โคลงโลกนิติ มีโคลงหลายบทที่กล่าวถึงความประมาทโดยแต่งเปรียบเทียบเป็นเรื่องอุทาหรณ์ ดังในบทที่ว่า

เสื่อผอมกวางวังเข้า	โคมขวิด
ไปว่าเสื่อมีฤทธิ์	เลิศล้ำ
เล็บเสื่อดั่งคมกฤษ	เสื่อช่อน ใวนา
ครั้นปะปามล้มคว่ำ	จึงรู้จักเสื่อ ฯ (16)

โคลงบทนี้กล่าวถึง กวางตัวหนึ่ง เห็นเสื่อผอมคิดว่าไม่มีฤทธิ์มาก จึงโดดเข้าขวิด แต่กลับถูกเสื่อตะปบเอาได้ เช่นเดียวกับโคลงสุภษิตประจำภาพในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บทหนึ่งว่า

อย่าประมาทเสื่อหิว

เสื่อหิวอนนั่งแห้ง	เห็นโครง
ดูถูกมันมักโขยง	คาบเคี้ยว
พาลเฉลียวฉลาดโกง	กลเลศ เสมอณา
อย่าประมาทมันเลี้ยง	แลเนื้อเถื่อนหนัง ฯ

(ประชุมสุภษิต,101)

ใน สุภาสิตสอนหญิง ก็สอนให้มีความรอบคอบว่า

เมื่อจะจนวนอนเดินดำเนินนั่ง	จงระวังในจิตขนิษฐา
อย่าเหม่อเมินเดินให้ดีมีอาณา	มั่นพลังพลาดบาทาจะอายุคน

5) ให้รู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

ใน สุวรรณสามชาดก(สามชาดก 63/155-213) สุตนชาดก(59/224-235) คุณชาดก(57/44/53) คิชนชาดก(57/94-98) กุณฑกปฐชาดก(56/418-422) และ ใน สาเกตชาดก(57/457-459) ได้เน้นว่าให้บำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา สอนให้มีความกตัญญูกตเวทิตา ซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของบุตร ซึ่งตรงกับคำสอนในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น สุภาสิตพระร่วง สอนว่า "ทดแทนคุณท่านเมื่อยาก" ในโคลงราชสวัสดิ์ สอนว่า

หนึ่งไซริไฟ้เพื่อเลี้ยง	รักษา
บิดรคมารดา	ก่อเกล้า
ญาติมิตรสิทธิพฤมา	วาจน
พูนสวัสดิ์พิพัฒน์เข้า	คำแคว้นแสนเกษมฯ

ผู้เลี้ยงดูบิดามารดาอย่ามประสบแต่ความเจริญ ซึ่งใน สุภาสิตสอนหญิง ก็ได้กล่าวว่ามีผู้ใดกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ย่อมเป็นที่สรรเสริญ แม้แต่เทพยดาทั้งหลาย

เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล	จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ด้วยชนกชนนีมีพระเดช	ได้ปกเกศเกตมาจนใหญ่
อุ้มอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร	หวังจะได้ฟังพาดิตาดวง
.....	.....
เทพไทในห้องสิบหกชั้น	จะช่วยกันสรรเสริญเจริญसार
ว่าสตรีนี้เป็นยอดยุพาพาล	ได้เลี้ยงท่านทั้งชนกชนนี (87)

ใน โคลงโลกนิติ ก็สอนให้ตอบแทนผู้มีพระคุณ ว่า

อาศัยเรือนท่านให้	วิจารณ์
เห็นท่านทำกรงาน	ช่วยท่าน
แม้มีกิจโดยสาร	นาเวศ
พายถ่อช่วยค้าจ้าง	จรดให้จนถึงฯ (48)

จะเห็นว่า แม้แต่เรื่องเล็กน้อย แต่ถ้ามีโอกาสตอบแทนคุณก็ให้รับทำทันที ใน **สวัสดิรักษา** สอนว่า

อนึ่งเล่าเข้าที่ศรีไสยาสน์	อย่าประมาทหมั่นคำนับลงกับหมอน
เป็นนิรันดร์สรรเสริญเจริญพร	คุณบิดรมารดาคุณอาจารย์

และใน **พาลีสอนน้อง** ส่วนวณกลอน ก็สอนให้รู้จักกตัญญูต่อเจ้านายว่า

พ่อหมั้นเฝ้าเข้าเฝ้าเป็นสวัสดิ์	สารพัดคุ้มภัยอย่าไหลหลง
กตัญญูคู่ชีวิตจนปลิดปลง	รักษาองค์โอบอ้อมถนอมยศ (534)

นอกจากจะสอนให้มีความกตัญญูรู้คุณแล้ว ใน **สุภาสิตสอนเด็ก** ยังได้เล่าเรื่อง **สุวรรณหงษชาดก** เป็นอุทาหรณ์ของความอกตัญญูอีกด้วยในบทที่ว่า

อันคนอกตัญญูไม่รู้คุณ	ถึงการุญเข้าคำพริ้วว่าขาน
แล้วเอาทรัพย์นับให้ทั้งจักรวาล	ไม่เห็นนานหน้อยจิตกลับคิดร้าย
เช่นกันกับหงส์สงเคราะห์ภรรยา	อุตสาห์มาเยี่ยมเยือนไม่ขาดสาย
แล้วสลัดขนสุวรรณพรรณราย	ให้เมียชายเลี้ยงอาตมา (38)

และใน **ทศตะสอนบุตร** ก็กล่าววบริภาษคนอกตัญญูไว้อย่างรุนแรงว่า

.....	เขาย่อมว่าเกเรเนรคุณ
ไม่มีความกตัญญูดูอุบาทว์	สันดานทาสทรพลงคนสกุล
ลืมห่วงแดงแกวร้อนที่การุญย์	กลับแทนคุณคิดล้างเอาหางแหง

(7)

คำสอนเรื่องความกตัญญูรู้คุณนี้ นับว่ามีความสำคัญต่อสังคมไทยมาก ประกอบกับ คำสอนที่ให้อภัยแก่คนชั่วและเชื่อฟังคำสอนของผู้ใหญ่ ความกตัญญูจึงเป็นคตินิยมที่ถ่ายทอดสืบเนื่องกันมา และถ้าใครอกตัญญู โดยเฉพาะต่อมารดาบิดาแล้ว ย่อมได้รับการประณามจากสังคม รวมทั้งเชื่อกันว่าเมื่อตายไปจะตกนรก ดังใน **สุภาสิตสอนหญิง** สอนว่า

คนผู้นั้นครั้นตายวายชีวาตม์	คงไม่คลาดแคล้วนรกตกถลา
.....	.....
ถ้าอยู่ไปในมนุษย์โลกนี้เล่า	เทพเจ้าเขาจะแข่งแสรังสังหารณ์ (88)

6) ให้อู้จ้กัประมณตณ และไม้อ้อวต

การสอนให้อู้จ้กัการประมณตณปรากฎในเร่อง ทุพพจชดก(56/439-441)

วิโรจนชดก (56/569-573) สุกรชดก(57/7-21) วินิลกชดก(57/71-75) และสอนให้อู้
เป็นคนอ้อวตตณ แต่ให้อู้จ้กัถ้อมตณและมีความละอาย ดั่งใน นัจจชดก(55/332-334) และ
ภิมเสนชดก(56/264-271)

ในวรรณคดีคำสอนก็สอนให้อู้จ้กัประมณตณเช่นกัน ดั่งที่ สุภษิตพระร่วง สอนว่า
"อ้อวตทหณูแก่เพื่อน" คือไม้อ้อวต ท้าเป็นกัล้าหณู และไม้อู้เป็นคนทะเยอทะยานดั่งข้อ
ความว่า "อ้อวตไฟตณให้อู้เกิน" และ "มีลีนอ้อวตมั่ง"

ใน โคลงพาลีสอนน้อง ก็แสดงให้อู้เห็นช้ดว่า ไม้อู้ควรท้าตัวเทียมท้าเจ้านาย

ทางไตไปแทบท้อง	เทียมจนวน
อ้อวตโคลไม้อู้บั้งควร	ไตอ้อวต

และย้าว่าอ้อวตทลลิมตณว่าเป็นคนสนิท

อ้อวตคิดว้าสนิทท้าว	ทรวงศร
อ้อวตทูลท้ดพจนรอน	ย้อย้ง

ใน โคลงโลกนิต ก็ได้อู้สอนให้อู้จ้กัประมณตณ โดยยกเร่อง สุกรชดก มาเป็นอุทหณูว่า

หณูเห็นสีหราชท้า	ชวนรบ
กุสีตีนกูปบ	ท่านไชร์
อ้อวตกัลวท้านอ้อวตทล	หลิกจาก กูนา
ท่านสีตีนอ้อวตได้อู้	วากเว้ววหนึ ๙ (4)

ใน สุภษิตสอนเด็ก ได้อู้สอนให้อู้จ้กัประมณตณด้วยการเปรียบกับนกน้อยว่า

จ้งเจียมจิตคิดเหมือนนกจะจ้อยจ้อย	ตัวน้อยน้อยท้ารังพอฝ้งแฝง
รอดจากภยพาทหณูเหยวเร้ง	พอคล่องแคล่องอ้อวตสบายจนววยปรณ(35)

สุภษิตอ้อวตทณูณ ก็สอนว่าอ้อวตทลลิมมัวเมาลกยศ และให้อู้จ้กัปล่อววว่า

อ้อวตศคักดีมีไช้เหล้าเมาแต่พอ	ถ้าเขาอ้อวตเหมือนอ้อวตทลลิมก้าให้อู้เราคัน
-------------------------------	--

และใน ทศตะสอนบุตร ก็ได้สอนให้รู้จักเจียมตน	โดยยกความเปรียบเรื่องกากับหงส์ว่า
วิสัยข้าเปรียบกาสกุลต่ำ	ไม่ควรทำแขนงชะเง้อเสมอหงส์
ถึงจะเป็นผู้ดีเท่ามีเผ่าพงศ์	ถ้ายากลงจำเจียมเสงี่ยมกาย
จะถืออย่างผู้ดีดูมิชอบ	ผิดระบอบอย่าให้เกินประเพณีหมาย
คนจะเยาะเย้ยว่าเป็นน่าอาย	ทำวุ่นวายไปก็ชื่อมักลือฮา (8)

คำสอนเรื่องการประมาณตนนี้ มีอยู่ในวรรณคดีคำสอนแทบทุกเรื่อง ทั้งนี้ เพราะผู้ที่ไม่รู้จักเจียมตัวและชอบโอ้อวด ย่อมนำความหายนะมาสู่ตนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

7) ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร

ใน จุลลศรชฐีชาดก(55/183-196) ความนิชาดก(55/218-219) วัฒนูปถชาดก(55/171-177) อัพันันดรชาดก(58/238-253) อัมพชาดก(58/668-673) และปัญจาวุธชาดก(56/83-89) ได้สอนให้มีความขยันหมั่นเพียร สอนให้มุมานะทำงานอย่างต่อเนื่อง จะได้ประสบความสำเร็จ ดังที่พระมหาชนกทรงทำความเพียรใน มหาชนกชาดก(63/75-154) และใน สิริชาดก(58/273-283) ผู้มีสิริก็คือผู้มีความเพียรในการทำงานนั่นเอง ใน โคลงโลกนิติ ก็สอนให้มีความขยันหมั่นเพียร อย่าเกียจคร้านว่า

เห็นท่านมืออย่าเคลิ้ม	ใจตาม
เรายากหากใจงาม	อย่าคร้าน
อุตสาห์พยายาม	การกิจ
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน	อย่าท้อทำกิน ฯ (47)

ใน เพลงยาวถวายโอวาท ก็สอนไม่ให้เป็นคนเกียจคร้านว่า

ถ้าคร้านเกียจเกียรตียศก็ถดถอย	ข้าไทพลอยเพลงพลิกออกหลีกหนี
ต้องเศร้าสร้อยน้อยหน้าทั้งตาปี	ทูลดั่งนี้กลัวจะเป็นเหมือนเช่นนั้น

และใน ทศตะสอนบุตร ได้สอนให้เป็นคนขยันและตื่นเช้าว่า

ครั้นรุ่งแจ้งแสงอุทัยเธอไตรตรัส	จงกวาดจัดอย่าให้สกปรกเปื้อน
ถ้าแม้มีการกิจอย่าบิดเบือน	ทำแซ่เขื่อนเชิงเฉยจะเคยใจ (3)

คำสอนที่ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียรนี้ เป็นสาระที่มีในวรรณคดีคำสอนของไทยแทบทุกเรื่อง ซึ่งเป็นการแสดงถึงวิถีการปฏิบัติตนที่สังคมยอมรับว่าเป็นลักษณะของคนดี

8) ให้อำนาจกาลเทศะทั้งการกระทำและการพูด

ใน เกอริวาทชาดก(56/105-107) สังขมนชาดก(56/108-109) วรณชาดก(56/175-181) นักขัตตชาดก(56/49-53) เวริชาดก(56/396-398) อกาลราวีชาดก (56/451-453) ราชชาดก(56/578-581) และ เวทัพพชาดก(56/41-48) ได้สอนให้อำนาจพิจารณาความเหมาะสมของเวลาและสภาพแวดล้อมเมื่อจะทำการสิ่งใด ก็ให้มีความระมัดระวัง มิฉะนั้นจะเกิดเป็นความเสียหายได้

ในวรรณคดีคำสอนหลายเรื่อง ก็ให้ความสำคัญในเรื่องกาลเทศะเช่นกัน ดังในสุภาษิตพระร่วง สอนเป็นเชิงเปรียบเทียบว่า อย่า "เซ็นเรือทอดทางถนน" เพราะเป็นการผิดที่ผิดทาง หรือสอนว่า "น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ" ข้อความนี้สอนมิให้ขัดคนที่กำลังโกรธจนขาดสติ เพราะมีฉะนั้นอาจจะเกิดเรื่องราวใหญ่โตได้จึงต้องให้หายโกรธเสียก่อน และยังมีข้อความว่า "อย่าปลุกผีกลางคลอง" หมายถึงอย่าทำสิ่งใดในที่ที่ไม่เหมาะสม ควรรอเวลา เช่นเดียวกับอย่าไป "ปลุกผี" ขณะที่ยังอยู่ในเรือ ก็ควรจะให้ถึงฝั่งเสียก่อนมิฉะนั้นเรืออาจจะคว่ำได้

ใน จันท์พาลีสอนน้อง ก็สอนมาให้พิจารณาความเหมาะสมของการสนองพระราชโองการว่า

ทูลสนองคดีใด	เมื่อพักตร์ให้ ๑ ผันแปร
สบเนตร บ ห้างแห	เสนอด้อยคอยสำราญ
ขอบช่องจึ่งพร้อมพจน์	ไซ้ช่องงดอย่าทูลสาร
เกรงเกลือกรำคาญกาล	อดูรใหม่หทัยหมอง (585)

9) ไม้ให้เป็นคนโลก

การสอนไม้ให้โลก ปรากฏในเรื่อง กโปตกชาดก(56/41-48) ทัพพบุปผชาดก(59/241-252) โลกสชาดก(56/1-15) และมิตตวินทชาดก(56/280-282) ซึ่งมีทั้งโลกในอาหารการกิน โลกในที่อยู่อาศัย และโลกในทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น

- ในวรรณคดีเรื่องอื่นที่สอนไม่ให้โลก มีปรากฏใน สุภาสิตพระร่วง ว่า "ได้ส่วนอย่ามักมาก" คือเมื่อได้ส่วนที่ตนควรจะได้แล้ว ก็ควรจะพอ และมีข้อความสอนว่า "อย่ายिनคำคนโลก" กล่าวคือ อย่าไปฟังคำของคนมักได้ เพราะอาจจะทำให้เกิดความโลภในใจขึ้นได้

สำหรับข้าราชการแล้ว ความโลภเป็นคำสอนสำคัญที่ช่วยเตือนมิให้กระทำชั่ว ดังในโคลงทศรถสอนพระราม ที่สอนพระราชาให้ละความกังวล ความโกรธ ความหลง และความโลภว่า

ครองภพพลโลกล้ำ	ศุภผล
ระงับดับกังวลกล	โกรธเกรี้ยว
โลกอวิชชาผจญ	มนทโมหะ
กำจัดสลัดสละเสีย	อย่าได้ประมุขมา

ใน โคลงพาสีสอนน้อง สอนมิให้ลักทรัพย์ในท้องพระคลัง ว่า

หนึ่งของกองโกศไว้	ในคลัง
อย่าคิดปิดแสวงหวัง	อาจเอื้อม
เอาออกนอกคลังวัง	แรงโทษ
อย่าได้มีใจเงื้อม	เงื่อนร้ายสลายคุณ

และใน สุภาสิตสอนเด็ก ได้ยกเรื่อง วีรภชาต(57/292-295) มาเป็นอุทาหรณ์สอนเรื่อง การเลียนแบบผู้อื่นเพราะความโลภโดยไม่ประมาณความสามารถของตนเสียก่อน ย่อมนำไปสู่ความตายว่า

อย่าดูเยี่ยงกาบที่บาปหนา	เห็นกาน้ำดำปลาขึ้นมาได้
กำลังโลกห่อหุ้มไม่เห็นภัย	คิดจะใคร่เสพบ้างเหมือนอย่างกัน
.....	.....
ผุดขึ้นมาแห่งหงายสาหร่ายพัน	ดินยันยันอยู่ในน้ำจำใจตาย (43)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า คำสอนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไปนั้นมีกล่าวไว้ในวรรณคดีคำสอนของไทย ซึ่งกล่าวได้ว่ามีสาระสำคัญเช่นเดียวกับที่ปรากฏใน อรรถกถาชาดก

5.2.2 สอนการปฏิบัติต่อผู้อื่น

ในวรรณคดีคำสอนของไทยส่วนใหญ่มุ่งสอนการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ นอกจากจะมีกฎหมายเป็นกรอบควบคุมความประพฤติของคนในสังคมแล้ว ยังมีจารีตประเพณี ที่แต่ละชุมชนได้ตั้งขึ้นเป็นกรอบกำหนดการกระทำของคนในชุมชนนั้นด้วย และยังมีค่านิยมที่แสดงถึงการยอมรับว่าเป็นแนวปฏิบัติโดยทั่วกันในสังคมมาเป็นเครื่องกำกับความประพฤติตามแนวที่สังคมพึงยกย่องและยอมรับว่าเป็นคนดี

1) ให้รู้จักเลือกคบมิตร

การคบมิตร นับเป็นคำสอนที่อรรถกถาชาดกเน้นว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ดังที่แสดงการช่วยเหลือของมิตรใน สตปัตตชาดก(58/226-233) กัจจปชาดก(57/156-160) และ มิดจินติชาดก (56/431-434) แสดงความคุ้นเคยของมิตร ใน เกสวชาดก(58/679-687) หิริชาดก (58/807-811) อภินหชาดก(58/807-811) และ ปัพพชิตวิเหฐกชาดก(59/170-179) นอกจากนี้ ยังสอนไม่ให้ขอของรักมิตร ซึ่งมีใน อัญญูเสนชาดก(59/286-296) ด้วยเช่นกัน

ใน ให้อิวาท สอนว่า

พระพุทธรูปกาทรัสบัญญัติไว้	ย่อมมีในธรรมชั้นอันอันกุลผล
จักแก้ไขในมิตรชนิดชน	ควรคบคนคั่นหาสมาคม
วิไลเสวณะผิดด้วยมิตรบาป	หลงโลกลามลอบลักกรรมหมักหมม
เที่ยวทำบาปหยาบเข้าสาภิรมย์	อย่านิยมสมสนิทด้วยมิตรพาล

ใน สุภาสิตอิศรญาณ สอนว่า

อย่าคบมิตรจิตพาลสันดานชั่ว	จะพาตัวให้เสื่อมที่เสื่อมใส
คบนักปราชญ์นั้นแหละดีมีกำไร	ท่านย่อมให้ความสบายหลายประตู

ใน เพลงยาวถวายโอวาท ก็ได้สอนให้คบคนดีเป็นมิตรว่า

อันคนดีมีศีลสัตย์สันตติเยี่ยง	ช่วยชุบเลี้ยงชูเชิดให้เจิดฉาย
เอาไว้ใช้ใกล้ชิดไม่คิดร้าย	เขารักตายด้วยได้ด้วยใจจริง

ใน สุภาสิตสอนเด็ก กล่าวเปรียบเทียบการคบคนดีกับคนชั่วเป็นเหมือนใบไม้ ซึ่งใน สัตติคัมพชาดก (61/127-143) ก็ได้กล่าวเปรียบเทียบในลักษณะเดียวกันว่า

- อันคนชั่วเช่นกะปิกับปลาร้า	เอาใบคาเข้าห่อพอบระเดี้ยว
คากก็เหม็นเช่นกันเช่นนั้นเจียว	เหมือนผู้เที่ยวแปดปนด้วยคนร้าย
อันคนทำนที่เป็นปราชญ์ฉลาดเลิศ	จะบังเกิดความสุขทุกขี้อ้นหาย
ได้สดับตรับธรรมที่บรรยาย	หมั้นชวนชวาก็จะรู้จริงกาล
เหมือนใบพ้อห่อจันทน์อันอย่างยิ่ง	ใบก็พริ้งเฟริดพร้อมด้วยหอมหวาน (24)

และย้าว่า

ใครคบปราชญ์ก็เป็นปราชญ์ปรีชาหาญ	ใครคบพาลก็เป็นพาลไม่ผิดผัน
เหมือนมะม่วงไม้สะเดาเข้าพัวพัน	รสหวานนั้นชื่นชมไม่สมฤดี (25)

เช่นเดียวกับใน โลกนิติคำภายย์ สอนว่าอย่าคบคนพาลเพราะจะทำให้มัวหมองเหมือนหญ้าที่ห่อปลาร้า หญ้าก็พลอยเหม็นไปด้วย

อย่าดูด้านคิดคบคนพาล	มันบ่นานพาลติดพาลต่อ
คือหญ้าห่อปลาเน่าปลาเหม็น	ของเป็นเชื้ญเหม็นติดฮอดหญ้า ¹⁹

และใน กลอนสุภาพิตพาสอนน้อง ก็กล่าวถึงการคบมิตรว่า

จะคบมิตรแล้วจงคิดให้รอบคอบ	เอาแต่ชอบเสียผิดคิดสมาน
ที่ต่ำศักดิ์รักเช่นอย่าเป็นพาล	ที่สูงนักษากประมาณจงเจียมตัว

(29)

การคบมิตรเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิต ที่จะนำพาไปสู่ความสำเร็จหรือความหายนะได้ ในอรรถกถาชาดกได้กล่าวถึงลักษณะของมิตรดี และมิตรชั่วให้เห็นอย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็แสดงอุทาหรณ์ซึ่งเป็นผลจากการคบมิตรไว้ในชาดกหลายเรื่อง ในวรรณคดีคำสอนของไทยก็ได้ให้ความสำคัญเรื่องการคบมิตรไว้ด้วยเช่นกัน ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

2) ให้มีความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นสาระคำสอนที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก โดยมีรายละเอียดจำแนกเป็นเรื่องๆ ได้ดังนี้

ความสามัคคีในหมู่ญาติ ได้แก่เรื่อง จุลกาลิงคชาดก (58/369-382) รุกขธรรมชาดก(56/199-203) และ สัมโมทมานชาดก(55/335-338) ความสามัคคีของผู้เคยเป็นศัตรู

¹⁹ จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, หน้า 89.

ได้แก่เรื่อง อรทกษัตริย์(57/117-121) ความสามัคคีในหมู่สหหาย ได้แก่ มหาอุกฤษชาต (60/373-388) ความสามัคคีก็ได้ปรากฏเป็นสาระคำสอนในวรรณคดีไทยหลายเรื่องเช่นกัน ดังใน สุภาษิต พระร่วง สอนว่า "ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง" และ "ปลูกไมตรีทั่วชน" คือสอนให้ผูกมิตรอยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังสอนให้ "โอบอ้อมเอาใจคน" คือให้เป็นคนโอบอ้อมอารี คิดถึงคนอื่นบ้าง และยังสอนให้เมตตาต่อผู้ยากไร้ในข้อความที่ว่า "คนโหดให้เอ็นดู"

ใน โคลงโลกนิติ ก็สอนว่าคนเราไม่อาจจะอยู่เพียงลำพังได้ย่อมต้องพึ่งพากันและกัน

ปาฟิ่งพาลพยัคฆร้าย	ราวี
เสื่อฟิ่งไพรพงพี	เถื่อนถ้ำ
ความชั่วฟิ่งความดี	เท็จฟิ่ง จริจนา
เรือฟิ่งแรงน้ำน้ำ	หากรู้คุณเรือ ฯ (13)

ความคิดเรื่องการพึ่งพาอาศัยกันในโลกบทนี้ มีเนื้อหาคล้ายกันกับ พยัคฆชาต (58/167-173) ซึ่งกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ยังคงอยู่ได้เพราะมีเสื่อช่วยคุ้มครอง ครั้นเมื่อเสื่อจากไปอยู่ที่อื่น ป่านนั้นก็ถูกทำลาย ใน สุภาษิตอิสริยาณ ก็สอนว่ามนุษย์เรานั้น ย่อมต้องพึ่งพาอาศัยกัน

ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า	น้ำฟิ่งเรือเสื่อฟิ่งป่าอักษณาสัย
เราก็จิตคิดดูเล่าเขาก็ใจ	รักกันไว้ดีกว่าซังระวังการ

นอกจากนี้ ยังได้นำอุทาหรณ์เรื่องกระจาบจาก สัมโมทมานชาต(55/335-338) มาสอนเรื่องความสามัคคีว่า

นกระจาบเดิมหนักหนามากกว่าแสน ไม่เดือดแค้นสามัคคีย่อมมีผล	
ครั้นภายหลังอวดกำลังต่างถือตน	พรานก็ชนกระหน่ำมาพากันตาย

3) ให้เคารพผู้อาวุโส

การให้ความเคารพผู้อาวุโส เป็นวัฒนธรรมไทยที่สืบทอดกันมาช้านานแล้ว ใน ปิรุชาต(58/626-631) และ ติตติรชาต(55/350-354) สอนเรื่องการให้ความเคารพผู้มีอาวุโส หรือผู้มีศีล และแม่แต่ผ้ากาสาวพัสดร์ ซึ่งเป็นผ้าของพระภิกษุ ใน กาสาวชาต(57/383-388) และ อูรคชาต(58/730-742) ก็สอนว่าผ้ากาสาวพัสดร์เป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การทำ ความเคารพ

ใน สุภาสิตพระร่วง สอนให้เคารพผู้อาวุโส ว่า "จงนบนอบผู้ใหญ่" และสอนให้เป็นคนมีสัมมาคารวะดังข้อความว่า "นบตนต่อผู้เฒ่า" "อย่านั่งชิดผู้ใหญ่" "อย่าขัดแย้งผู้ใหญ่" "ผู้เฒ่าสั่งจงจำความ" และห้ามมิให้แสดงกิริยาไม่เคารพครูว่า "อย่าเลียนครูเดือนด่า" "ครูบาสอนอย่าโกรธ" และ "ท่านสอนอย่าสอนตอบ"

คำสอนเรื่องการเคารพผู้อาวุโสที่ปรากฏในวรรณคดีอื่นๆ นั้น มักใช้คำว่า "คำบูรณ" บ้าง "นักปราชญ์" บ้าง ดังใน เพลงยาวถวายโอวาท ว่า

หนึ่งนักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้หลัก	อย่าถือศักดิ์สนทนาอัชฌาสัย
อุตสาห์ตามประสงค้จ้านงใน	จึงจักได้รู้รอบประกอบการ

4) ให้ช่วยเหลือเกื้อกูลหมู่ญาติ

ในอรรถกถาชาดกได้ให้ความสำคัญแก่หมู่ญาติ ดังที่ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญประโยชน์แก่เหล่าพระญาติของพระบรมศาสดาในปัจจุบันวัตถุของ ภัททสาธกชาดก(60/109-130) และ กุกกุรชาดก(55/282-286)

ใน สุภาสิตพระร่วง ก็สอนให้เชื้อเพื่อแก่หมู่ญาติว่า "พึงผันเมื่อต่อญาติ" และสอนให้รักพวกรักพ้องเช่นเดียวกับฝูงไก่และนกกระทา ดังที่สอนว่า

พรรคพวกพึงทำนุก ปลูกเอาแรงทั่วตน ยลเยี่ยงไก่่นกกระทา พาลูกหลานมากิน

และกล่าวสอนให้รักญาติพี่น้องยิ่งกว่าผู้อื่นด้วยความเปรียบเทียบว่า

อย่ารักเหากว่าผม อย่ารักลมกว่าน้ำ อย่ารักถ้ำกว่าเรือน อย่ารักเดือนกว่าตะวัน

ใน สุภาสิตสอนเด็ก ก็สอนให้รู้จักแยกแยะว่าควรรักพี่น้องมากกว่าผู้อื่น

อย่ารักทรัพย์สินนักกว่ารักตน	อย่ารักคนอื่นดีกว่าพี่น้อง
อันลูกเมียเหมือนหนึ่งกับผืนผ้า	ถึงขาดฉีกฉวแล้วหากก็ได้คล้อง
น้องที่รักร่วมชีวิตพี่ร่วมท้อง	เหมือนหนึ่งสองแขนติดสนิทกาย

คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นถึงความนิยมของคนในสังคมที่มีแนวทางในการปฏิบัติต่อกันและยึดถือสืบต่อมาจากคนรุ่นแล้วรุ่นเล่า ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคำสอนที่สอดคล้องกับสาระคำสอนในอรรถกถาชาดก และเห็นชัดว่ามีวรรณคดีคำสอนของไทยที่ยกเรื่องชาดกมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบการสอนอย่างชัดเจน

5.2.3 สอนการครองเรือน

การครองเรือนในที่นี้ ได้แก่ หลักในการปฏิบัติตนของบุรุษและสตรี ในฐานะผู้ครองเรือน กล่าวคือ บุรุษนั้นนอกจากจะต้องเป็นสามีที่ดีแล้ว ยังต้องเป็นบุตรที่ดี เป็นบิดาที่ดี และเป็นนายของบ้านที่มีความประพฤติดีอีกด้วย สตรีก็เช่นกัน คือจะต้องมีหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือนและเป็นภรรยาที่ดีของสามี รวมทั้งเป็นมารดาที่ดีต่อบุตร คำสอนสำหรับการครองเรือน อาจจำแนกออกเป็น คำสอนสตรี และ คำสอนบุรุษ

1) คำสอนสตรี

คำสอนเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของสตรีในวรรณคดีไทยมีมากมาย ประกอบด้วย ความประพฤติส่วนตัวและการปฏิบัติตนต่อครอบครัว

ก. ให้เป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย

ความเป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อยนั้น ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงการมีวาจาไพเราะ มีความอาย และรู้จักรักษานวลสงวนตัว ดังที่ปรากฏใน สุชาดาชาดก(58/147-155) และ พานิชชาดก(56/414-417)

สตรีไทยเป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย รู้จักสำรวม จึงได้มีคำสอนให้ระมัดระวังในการแสดงกิริยาอาการ และมีวาจาไพเราะ จะเดินจะนั่งก็ให้รู้จักสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ดังใน สุภาษิตสอนหญิง โอวาทกระษัตริย์²⁰ พิเภกสอนเบญจกาย กฤษณาสอนน้อง และทศตะสอนบุตร ใน พิเภกสอนเบญจกาย สอนว่า

เจ้าจงจำคำคิดถึงบิดา	จะเจรจาถูกนั้งและนอนเดิน
อริยาบถสี่เป็นที่ยิ่ง	รักษาสิ่งสัตย์สุดสรรเสริญ
สำรวมเนตรสังเกตใจอย่าได้เมิน	นุ่งประเชิญหม่มเจียมเสงี่ยมจน (41)

ใน สุภาษิตสอนหญิง ได้กล่าวถึงการแต่งกายให้เรียบร้อย เหมาะสมกับรูปร่างและฐานะ ดังข้อความว่า

²⁰ โอวาทกระษัตริย์ ไม่ปรากฏว่าใครเป็นผู้แต่ง แต่งเมื่อ พ.ศ.2387 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมพิมพ์ใน กรมศิลปากร, ประชุมสุภาษิต (พระนคร : สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, 2508), หน้า 467-487.

จะนุ่งหม่อมพอสวมศักดิ์สงวน
จะผัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์

ให้สมควรรับพัทตร์สมศักดิ์ศรี
คุณวิถีนื้ออย่าเหลือเกิน(74)

ได้

ใน โอวาทกระษัตริย์ ก็ให้รู้จักการพูดจาที่ไพเราะ มิฉะนั้นเขาจะนิทาว่าเป็นหญิงร้าย

จะพูดจาว่าไรให้พิจารณา
เขาจะค่อนนิทาเป็นน่านาย

ว่าชานอย่าให้ชำระสำระสาย
ว่าหญิงร้ายวาจาไม่น่าฟัง

ใน สุภาสิตสอนหญิง ก็สอนเรื่องการพูดจาให้มีวาจาอ่อนหวาน อย่าเป็นคนปากร้าย

จะพูดจาปราศรัยกับใครนั้น
ไม่ควรพูดก็อย่าพูดถึงมิ่งกู
แม้จะเรียนวิชาทางค้าขาย
จึงซื่อง่ายขายดีมีกำไร
เป็นมนุษย์สุดนิยมเพียงลมปาก
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา

อย่าตะคั่นตะคอกให้เคืองหู
คนจะหลั่งวงลามให้ขามใจ
อย่าปากร้ายพูดจาอัชฌาสัย
ด้วยเขาไม่เคืองจิตระอิดระอา
จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ

ใน สุภาสิตสอนหญิงคำกาพย์²¹ ก็สอนให้พูดจาพอเหมาะตามกาลเทศะ ไม่พูดเพื่อเจ้าหรือว่าร้าย

จะกล่าวสิ่งใดใด
กล่าวนั้นก็มักกรายมาย
อธิบายพอได้ข้อ
ตริตรีภักษิตตาม

กล่าวมากไปจักเสียหาย
ลำแดงไว้พอได้ความ
ค่อยติดต่อจึงจะงาม
เรื่องข้อความตามวิสัย

เรื่อง ปิณฑนิชาดก(56/392-395) เป็นเรื่องของชายผู้มีอาชีพขายผักคนหนึ่งได้ทดสอบบิดา ก่อนที่จะยกนางให้แก่ชายหนุ่มคนหนึ่ง ด้วยการสอนให้นางรักนวลสงวนตัว

²¹ ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง เป็นการประมวลคติ ค่านิยมและหลักจริยธรรมของสตรี เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติในสังคมชาวไทยภาคใต้

ใน กฤษฎณาสอนน้องคำจันท์ กล่าวถึงคำสอนที่ให้สตรีทั้งหลายรู้จักรักษาวลสงวนตัว ว่า

รักตนสงวนตนกัลยา	ครหะวณะทา
รณะโทษา	จงอย่าพาน

ใน สุภาสิตสอนหญิง ก็สอนให้รักษาวลสงวนตัวว่า

อย่างลืมตัวมัวเดินให้เพลนจิต	ระวังปิดปกป้องของสงวน
เป็นนารีที่อายหลายกระบวน	จงสงวนศักดิ์สง่าอย่าให้อาย

นอกจากจะสอนให้รู้จักสงวนตัวแล้ว ยังสอนให้รู้จักยับยั้งชั่งใจเสียก่อน โดยเฉพาะ เรื่องความรัก ดังใน สุภาสิตสอนหญิง ว่า

แม่นชายใดใจประสงค์มาหลงรัก	ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
อันความรักของชายนั้นหลายชั้น	เขารักรักนั้นประการใด

ข. ให้รู้จักเลือกชายดีมาเป็นสามี

ใน นัจจชาดก(55/332-334) กล่าวถึงการเลือกคู่ของนางนกตัวหนึ่ง ซึ่งนกยูงที่นาง นกเลือก ไม่มีความละอาย เพราะมัวแต่ดีใจจนลืมตัว บิดาของนางจึงไม่ยอมให้นางแก่นกยูงนั้น การเลือกคู่ที่ปรากฏในคำสอนสตรีได้แก่ การเลือกชายที่เป็นคนดีมาเป็นคู่ ใน โอวาทกษัตริย์ กล่าววว่า

อันสามีเป็นราศีของตัว	เหมือนแหวนหัวจะงามเพราะทองรอง
-----------------------	-------------------------------

ใน สุภาสิตสอนหญิง มีคำสอนว่า

จะหาคู่ผู้สมนิยมหวัง	จงระวังชั่วช้าอัชฌาสัย
ที่ชายดีนั้นก็มีอยู่ถมไป	ไซวิสัยเขาจะชั่วไปทั่วเมือง
แต่ใจคนมักจะร่นไปหาผิด	ครั้นได้คิดจิตตรอมออกผอมเหลือ
ต้องเดือดร้อนกินทเวษน้ำเนตรเนื่อง	สุดจะเปลื้องราคินให้สิ้นคาว(82)

ใน สุภาสิตสอนเด็ก ก็สอนให้พิจารณาคณว่า อย่ามองเพียงภายนอก ซึ่งเปรียบกับ นกยางเช่นเดียวกับเรื่อง พกชาดก(55/355-361) ว่า

เช่นวิหคนกยางสำอางสะอาด   ข้างนอกผาดนวลขาวราวกับแป้ง
 เสพบุปผาหาหินที่กรมแรง   แต่เคลือบแฝงภายนอกกว่านวลดี (๔๙)

การเลือกคู่ของสตรีจึงเป็นเรื่องสำคัญของการครองเรือน ซึ่งในยุคหนึ่งสตรีไม่มีโอกาสเป็นผู้เลือกคู่ครอง แต่ต่อมาเมื่อสตรีมีบทบาทในการเลือกคู่ครองด้วยตัวเอง จึงมีการสอนให้สตรีรู้จักพิจารณาใคร่ครวญผู้ที่จะมาเป็นสามีอย่างรอบด้าน

ค. ให้ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี

ในอรรถกถาชาดก มีคำสอนเรื่องการปรนนิบัติสามีในเรื่องความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อสามี ดังใน เวสสันดรชาดก(64/484-814) เมื่อสามีได้รับทุกข์ก็อยู่เคียงข้าง คอยปลุกปลอบขวัญและให้กำลังใจ ดังใน สุวรรณกัถกฏกชาดก (58/135-141) ดูแลปรนนิบัติมารดาบิดาของสามี เช่น เรื่อง กัจจანიโคตตชาดก(59/454-468) สอนเรื่องการเป็นลูกสะใภ้ที่ดี

วรรณคดีคำสอนของไทยสอนการเป็นภรรยาที่ดีไว้หลายประการ ดังนี้

- มีความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อสามี

อรรถกถาชาดก ได้กล่าวถึงความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อสามีอย่างที่สุดของพระนางมัทรีใน เวสสันดรชาดก(64/484-814) พระนางอุทัยภักทาใน อุทยชาดก(60/31-50) พระนางสัมพลาใน สัมพลาชาดก(61/489-513) และนางจันทกนิรี ใน จันทกนิรชาดก (60/360-372)

ใน สุภาสิตสอนหญิง มีคำสอนว่า

จงซื่อสัตย์ต่อภักดาสามี

จนชีวีศรีสวัสดิ์เจ้าตัดษัย

อย่าให้มีราคะที่กินใจ

อุปไมยเหมือนอนงค์องค์สีดา (๑๑๔)

ใน โคลงสุภาสิตบางปะอิน²² ได้กล่าวถึงภรรยาว่าต้องซื่อสัตย์ต่อสามี

เป็นหญิงสัตย์ซื่อด้วย

สามี

สิ่งขัดแคลงราคะ

ห่อนข้อง

²² พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงใน ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2520), หน้า 138.

ความลับรับวาที
การช่วยช่วยปกป้อง

บ แพร่ง พรายนา
ปกเกล้าเจ้าเรือนฯ

ความจงรักภักดีของภรรยาที่มีต่อสามีตั้งข้างต้นนี้ เป็นคุณสมบัติของภรรยาที่ดี ที่ผู้
เป็นสามีเรียกร้องและคอยสั่งสอนสตรีมาทุกยุคทุกสมัย

- คอยปรนนิบัติต่อสามี

ใน สัมพลาชาดก(61/489-513) กล่าวถึงพระนางสัมพลาได้ติดตามพระสวามีที่เป็น
โรคเรื้อนไปอยู่ในป่า และได้ปรนนิบัติพระสวามีเป็นอย่างดี ซึ่งตรงกับคำสอนใน สุภาคิตสอน
หญิง ว่า

ครั้นสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน
ระวังดูปุปิดสลัดที่นอน
ถ้าแม้ว่าภัสดาเข้าไสยาสน์

จุดได้ไฟเข้าไปส่องในห้องก่อน
ทิ้งฟูกหมอนอย่าให้มีธุลีลง
จงกราบบาททุกครั้งอย่าพั้งหลัง

.....
จงรีบฟื้นตื่นก่อนภัสดา
จึงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำหรับ

.....
น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
จัดประดับเทียบทำให้น่านวล

.....
อุตสาห์ทำบำเรอเสนอสอนอง
ปฏิบัติภัสดาอย่าราคะ

.....
ตามทำนองมิ่งมิตรเป็นนิจสิน
จึงจะภิญโญยศปรากฏไป ฯ (115-117)

ใน พิเภกสอนเบญจกาย ก็สอนว่า

ตัวเป็นหญิงสิ่งไรไม่สันทัด
ถึงจะเป็นเจ้าจอมหม่อมพนักงาน

ให้เจนจัดในทำนองของควาวหวาน
คงโปรดปรานได้ชื่อเป็นมือดี

.....
ดูจัดแจงแต่งหาโภชาหาร
ให้เกรงกราบสามีที่เป็นกัลว

.....
พนักงานของสตรีแม้มีผิว
รู้ฝากตัวรักกายเสียดายงาม ฯ (45)

การดูแลการบ้านการเรือนนับเป็นหน้าที่โดยตรงของภรรยา เพราะถ้าให้สามีเป็นผู้ทำแทนแล้ว หญิงนั้นจะถูกประณามจากสังคมว่าบกพร่องต่อหน้าที่ ดังมีคำสอนที่กล่าวถึงลักษณะของหญิงชั่วใน **ปรีสนาสอนน้อง** ว่า

บริโภคโภชนา	ค่าเช่าเวลา	ให้ชายเป็นคร้ว
ด้วยเถจอกจกาน	ทำไร่การตัว	ลำดับตั้งวาง (103)
	ละไว้ให้ผิว	

นอกจากนี้ ยังต้องไม่เป็นหญิงขี้เกียจ ดังที่สอนว่า

มักกินอย่าชี้คร้าน	มักทำการอย่านอนมัว
ไก่อั้นตื่นก่อนผิว	หาดีดฝ้ายย้ายสำลี
มีปิ่นก็หันใหม่	สิ่งใดใดตามการมี
ยังเพื่อนปลุกนั้นนี้	ทาสขำมีปลุกขึ้นพลัน(132)

- คอยช่วยเหลือสามียามมีทุกข์

ใน **สุวรรณกัถกกฎชาดก** (58/135-141) และ **จันทกัถกชาดก**(60/360-372) กล่าวถึงภรรยาดีที่อยู่เคียงข้างสามียามทุกข์ยาก คอยปลุกปลอบขวัญและกำลังใจให้แก่สามี ไม่ทอดทิ้งไปและยอมได้แม้สละชีวิต

ใน **สุภาสิตพระร่วงคำกาพย์** ²³ มีคำสอนให้ตักเตือนเมื่อเห็นสามีทำสิ่งใดพลั้งพลาดไป และคอยอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับสามีว่า

ผิวพลั้งพลาดก็ช่วยว่า	ผิดแลขอบช่วยตักเตือน
ชื่อว่าเป็นแม่เรือน	รู้รอบคอบให้จึงดี
.....	.....
เมื่อผัวนั้นเป็นทุกข์	ตนไม่สุขแต่เศร้าใจ
สนุกเท่าใดใด	ใจมิได้จะยินดี

²³ ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและสมัยที่แต่ง เป็นสมุดข่อย ที่สถาบันทักษิณคดีศึกษารวบรวมไว้ อ้างถึงใน อุดม หนูทอง, รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ ประเภทคำสอน, หน้า 56.

ใน สุภาสิตสอนหญิง ก็กล่าวว่าจะให้อยู่เคียงข้างกับสามี โดยเฉพาะยามที่มีเรื่องทุกข์
ใจ

แม่น้ผ้าทุกข์ชุกใช้ไม่เสบาย   อย่าววยเลยอุตสำหรับตามความใดใด
จงแย้มสรวลชวนปลอบให้ชอบขึ้น   เห็นเริงรันททยาจึงปราศรัย (118)

การได้อยู่เคียงข้างยามทุกข์ยาก   ย่อมทำให้สามีตระหนักถึงความรักที่ภรรยาให้
อย่างแท้จริง และคุณสมบัตินี้ได้เป็นคำสอนหญิงให้ปฏิบัติต่อสามีสืบมาหลายยุคหลายสมัย

- ให้เคารพสามีและดูแลมารดาบิดาของสามี

ใน กัจจანიโคตตชาดก(59/454-468) และ สุชดาชาดก (58/147-155) กล่าวถึง
การปรนนิบัติมารดาบิดาของสามี และเคารพสามีอันเป็นคุณสมบัติหนึ่งของภรรยาที่ดี ซึ่งตรงกับ
กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สอนว่าภรรยาพึงเคารพสามี โดยเปรียบเทียบประดุจจักรกันเกศว่า

ชายใดแม่ได้เป็นภรรดา	บ โสภาทังอินทรีย์
สูญเสียมสติวิริยถามี	ปัญญาโหดแลโหดเฉา
ไปควรจักคิดจิตประมาท	บริภาษดูเบา
ควรคิดสนิทเสน่ห้เคา-	รพเริ่มภักดีสนอง
แจกัตรประชาบดีพรหมเศ	สุรเชษฐูปกครอง
กั้งเกล้าบรรเทาทุกข์ทั้งผอง	พิบัติใดบ ไกล่กราย(59)

และสอนให้เคารพบิดามารดาของสามี ดังนี้

พ่อผ้าและแม่ผ้า	ควรเกรงกลัวอัชฌาศัย
พี่มาและน้องไป	ร้องชวนเชิญนั่งเคหา (131)

- ไม่เป็นผู้มักมากในกาม

ในอรรถกถาชาดก กล่าวถึงคุณสมบัติของสตรีที่สำคัญว่า จะต้องไม่เป็นผู้มักมากใน
กามคุณ ดังที่ได้กล่าวสอนเชิงบริภาษสตรีไว้ใน กุณาลชาดก(62/514-616) กากาติชาดก
(58/563-567) สุสันธิชาดก(58/785-792) สมุคคชาดก(59/718-729) และ อสาดมันต
ชาดก(56/110-118) ทั้งนี้ยังได้แสดงผลร้ายของการประพฤติดินในกามของสตรีไว้เป็นอุทาหรณ์
ในเรื่อง จุลลพทุมชาดก(57/229-238) กณวีรชาดก(58/496-505) และ อุจฉิฏฐภัต
ตชาดก(57/326-330) เมื่อถูกจับได้ว่ามีชู้ ก็ถูกประจานให้ได้อาย

ในวรรณคดีคำสอนของไทย มีหลายเรื่องทีกล่าวถึงลักษณะของหญิงชั่ว มีความมัก
มากในกาม ดังใน กฤษณาसनน้องคำฉันท์ มีข้อความว่า

อย่าเยี่ยงหญิงบาป ละโมบโลกลาภ เกลศเหลือประมาณ
เรารู้เช่น ฤาเป็นแก่นสาร ขาดข้าสารธารณ์ ทรลักษณ์ศักดิ์สูง
ไปกลัวความอาย ชนจีนยินร้าย หยาบคายแต่ประยูร
ชนกชนนี สวามีตระกูล เกิดเหตุเป็นมูล โทโสโมหันต์

ใน อินทิญาณसनลูก ก็สอนไม่ให้เป็นคนมักมากในกามว่า

หญิงใด	แสวงสนองผู้ค้นหา	กามโลก
ฝูงหมู่	เทพท่อนให้เห็นแล้ว	ถมน้ำลาย
แม่นว่า	มีของได้อันใด	บ่ประเสริฐ
แม่นว่า	มีลูกน้อยความให้	บ่เหือดคิ่ง (66)

หากผู้หญิงคนใดมีความมักมาก เทวดาทิ้งหลายเห็นแล้ว "ถมน้ำลาย" เป็นการดูถูก
เหยียดหยามและสื่อความหมายว่าหญิงนั้นไม่ควรยกย่องว่าเป็นคนดี แม้มีของ ของนั้นก็ไม่ได้
นอกจากนี้ ก็สอนไม่ให้เป็นคนเจ้าชู้ ไม่ทำตัวเป็นหญิงสาธารณะเป็นดังศาลากว้างและทางหลวง

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่าคำสอนสตรีส่วนใหญ่ถูกกำหนดขึ้นจากค่านิยมเชิงอุดมคติ
ของบุรุษ ที่ปรารถนาจะให้สตรี ผู้จะมาเป็นภรรยาของตนมีคุณสมบัติที่เพียบพร้อมด้วยลักษณะ
ของภรรยาที่ดี คำสอนข้างต้น จึงมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของสตรี และเป็นค่านิยม
ในการเลือกสตรีมาเป็นคู่ครองของบุรุษ

2) คำสอนบุรุษ

ก. ให้หมั่นศึกษาหาความรู้

การให้ความสำคัญแก่วิชาความรู้ เป็นสาระคำสอนที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก ดังที่
ได้ยกการหมั่นศึกษาหาความรู้ของพระราหุลมาเป็นแบบอย่างแก่บรรดาพระภิกษุทั้งหลายอยู่เสมอ
เช่น ดิตตโรชาดก(58/506-511) และ ติปัลลัตถมิกชาดก(55/258-264) หรือกล่าวถึงการหมั่น
ฝึกปฏิบัติธรรมจนบรรลุพระอรหันต์ของพระจุลลปันถกผู้มีปัญญาน้อยกว่าผู้อื่น ใน จุลลกเศรษฐี
ชาดก(55/183-196) เป็นต้น วิชาความรู้จึงเป็นสาระคำสอนสำคัญที่มุ่งให้หมั่นศึกษา โดยเฉพาะ
ผู้ชาย ซึ่งเป็นผู้นำและทำมาหาเลี้ยงครอบครัว ในสังคมไทยก็มุ่งสอนให้ผู้ชายมีบทบาทในการ

เป็นผู้นำครอบครัว ดังที่มีการสอนสตรีให้เลือกชายที่มีความรู้ความสามารถมาเป็นสามี จึงได้เปรียบสามีที่ดีว่า เป็นประดู่ "ฉัตรกันเกศ" หรือเป็น "ธงไชยประดับราชรถยาน" ผู้ชายจึงเป็นผู้ที่ควรหมั่นไฝหาความรู้ ดังใน **สุภาษิตพระร่วง** ได้สอนให้หมั่นหาความรู้ตั้งแต่ยังน้อยว่า "เมื่อน้อยให้เรียนวิชา" เมื่อเกิดมาแล้วก็ให้ "เป็นคนเรียนความรู้" และสอนให้คบกับปราชญ์ว่า "ผู้เป็นปราชญ์พึงสดับ ตรีบทไตรตรองปฏิบัติ โดยอรรถอันถ่องถ้วน แดงเลขเหตุเลือกถ้วน เลิศอำนาจธรรม"

ใน **เพลงยาวถวายโอวาท** แม้จะเป็นคำสอนเจ้านาย ก็มีคำสอนให้หมั่นคบหากับนักปราชญ์เพื่อจะได้วิชาความรู้

หนึ่งนักปราชญ์ราชครูซึ่งรู้หลัก	อย่าถือศักดิ์สนทนาอัสฌาสัย
อุตส่าห์ตามตามประสงค์งานใน	จึงจักได้รู้รอบประกอบภาร

เพราะวิชาความรู้มีความสำคัญ ดังที่เปรียบได้กับอาวุธ ในข้อความว่า

อันความคิดวิทยาเหมือนอาวุธ	ประเสริฐสุดซ่อนใส่เสี้ยในฝัก
สงวนคมคมนักใคร่ฮักฮัก	จึงค่อยชักเชือดฟันให้บรรลัย

ในวรรณกรรมท้องถิ่นหลายเรื่องก็สอนให้ชายหมั่นหาความรู้เช่นกัน ดังใน **ย่าสอนหลาน**²⁴ มีข้อความว่า

ยามเมื่อเจ้าหนุ่มน้อย	ให้ฮีบฮ่ำเฮียนคุณ
ยามเมื่อบุญเฮามี	สิใหญ่สูงเพียงฟ้า
ไปภายนอก	สิหาเงินได้ง่าย
ใฝ่ผู้ความฮู้ตื่น	เงินล้านบ่แก่วนดงฯ
ใฝ่ผู้มีความฮู้	เฮียนเห็นมามาก
บ่ห่อนทุกข์ยากเย็น	กายท่ายเมื่อลุนฯ
สิได้เป็นขุนขึ้น	ครองเมืองตุ้มไพร่
สิได้เป็นใหญ่ขึ้น	แนวเชื้อชาตินาย แท้ดาฯ

²⁴ นักปราชญ์โบราณอีสานได้แต่งไว้ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าแต่งในสมัยใด ชำระโดย ปรีชา พิณทอง, พิมพ์ครั้งที่ 2 (2534).

คำสอนข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นค่านิยมในท้องถิ่นว่า ผู้ที่มีความรู้ย่อมหาเงินหาทองได้ง่าย ผู้ที่เล่าเรียนสูงกว่าผู้อื่น ก็จะได้เป็นเจ้าของคนนายคน เป็นใหญ่เป็นโตมียศฐาบรรดาศักดิ์

วิชาความรู้จึงมีความสำคัญโดยเฉพาะลูกผู้ชายจำต้องหมั่นศึกษาเล่าเรียน ดังใน ขุนช้างขุนแผน ก็มีคำสอนว่า "ลูกผู้ชายลายมือนั้นคือยศ" และในพระอภัยมณีก็ย้ำว่า "รู้สิ่งไรก็ไม่สู้รู้วิชา" เป็นต้น

ข. ให้รู้จักเลือกหญิงดีมาเป็นภรรยา

ในวรรณคดีคำสอนของไทย มีคำสอนสำหรับบุรุษในการครองเรือนเช่นเดียวกับที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก ใน กัฏฐนาริชาดก(55/213-217) กล่าวถึงความรับผิดชอบของบุรุษที่ต้องรับเลี้ยงดูภรรยาและบุตรของตน หรือการเลือกบุรุษมาเป็นคู่ครอง ดังใน ที่อาจารย์ได้เลือกศิษย์คนหนึ่งซึ่งมีศีล มาเป็นลูกเขย ใน สิลวิมัสชาดก(58/406-411) หรือการมีความเพียรฝนทั้งเป็นเข็ม ไปขอลูกสาวบ้านท่าทอง เป็นต้น ใน สุภาสิตสอนเด็ก ทศตะสอนบุตร สุทธิกรรม คำกาพย์ และแม้แต่สุภาสิตสอนหญิง ก็มีคำสอนบุรุษให้รู้จักหลักในการครองเรือน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

การรู้จักเลือกภรรยาที่ดีมาเป็นแม่ของลูกเป็นเรื่องสำคัญ ดังมีคำสอนในการเลือกภรรยาใน สุภาสิตสอนเด็ก ว่า

อนึ่งสตรีถึงจะงามแต่สามนิ้ว	อย่าคบค้าพาตัวให้มัวหมอง
บ่าวหนีนายหลายยกอย่าปกครอง	เขาเป็นเพื่อนพวกพ้องจะเป็นภัย(49)

ใน สุทธิกรรมชาดกคำกาพย์ ได้จำแนกสตรีออกเป็น 4 พวก บิดาของสุทธิกรรมได้สอนว่า สตรีจำพวกใดควรเลือก จำพวกใดไม่ควรเลือก ว่า

อนึ่ง ถ้าลูกรัก	จะหาหญิงเป็นคู่ครอง
จงดูตามทำนอง	สุภาสิตท่านห้ามไว้
ถ้าเจ้าชอบที่สาว	ถ้าสาวแท้ท่านว่าได้
ถ้าแสร้งท่านห้ามไว้	อย่าได้เสพสมาคม
ถ้าชอบที่แม่หม้าย	ถ้าหม้ายแท้เจ้าจงสม
ถ้าหม่อมอย่าภิรมย์	มักวุ่นวายเมื่อภายหลัง (65)

สตรี ๔ จำพวกในคำสอนเรื่องนี้ ได้แก่ สาว คือหญิงสาวบริสุทธิ์ ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการ เช่น มีกิริยาสำรวมระวัง รู้จักละอาย ไม่นินทาว่าร้ายผู้อื่น ครองตนไม่นอกลุ่มนอทางอันดีงาม รู้หน้าที่การงาน ไม่เป็นคนจุกจิกจู้จี้ ไม่คบคนพาล ฯลฯ แสร (แสร) คือหญิงสาวที่ชอบเล่นรักกับชายคนแล้วคนเล่า แต่ไม่ยอมแต่งงานกับชายใด หญิงพวกนี้ชอบแต่งตัวอวดโฉม คบชายชู้ แม้จะแต่งงานแล้วก็อาจจะละทิ้งสามี ตามชายชู้ไปได้โดยง่าย แหม่ม เป็นหญิงที่เลิกร้างกับสามี เพราะพอใจชายคนใหม่ มักเป็นคนมีเบื้อหน่ายสามีง่าย และ หม้าย คือหญิงที่สามีร้างหายไปหาภรรยาใหม่ ทิ้งให้นางเป็นหม้าย²⁵ แต่ถ้าหญิงใดตกเป็นหม้ายคือหม้ายแท้ สามีตายท่านว่าให้เลือกได้ ยกเว้นเป็นหม้ายถึงสามครั้งก็ไม่ควรคบ²⁶

จากคำสอนข้างต้น สตรีที่ควรเลือกเป็นภรรยาได้แก่ สาวและหม้าย การเลือกภรณยานั้น เป็นเรื่องจำเป็นของบุรุษ เพราะได้ภรรยาดีก็เหมือนมีโชค ดังคำสอนใน พระลอสอนโลก ที่สอนให้เลือกหญิงดีมาเป็นภรรยาและควรทนุถนอมนางนั้นไว้ว่า

เมียดีคือคู่แก้ว	กับตน
ควรขอเป็นแหวนมงคล	ขอได้
ของดีเกิดกับตน	แสนเยื้อง ดีเหย
ยังช่วยปองหื้อพัน	โทษอันเป็นภัยฯ

เมียดีเปรียบเหมือนแก้วประจำตัวสามี สามีควรทนุถนอมรักษาไว้เหมือนแหวนมงคล ซึ่งเราใช้ผ้าขอดไว้กับตัว เพราะเมียดีเป็นของดีประจำตนเป็นของดีเหลือเกิน อาจช่วยให้สามีรอดพ้นโทษภัยทั้งปวงได้²⁷

ค. ให้ทำหน้าที่ของบุรุษที่ดี

ใน ปุฎกัตตชาดก(57/395-400) และ โคธชาดก (58/599-605) แสดงเรื่องการไม่ยกย่องภรรยา และไม่ปฏิบัติหน้าที่ของสามีที่ดี คือไม่แบ่งปันอาหาร ไม่ให้สมบัติและเครื่องประดับแก่ภรรยาตามสมควร พระบรมศาสดาจึงทรงสั่งสอนให้แบ่งปันแก่ภรรยา รวมทั้งยกย่อง

²⁵ ธวัช ปุณฺณโกตฺถก, *วรรณกรรมท้องถิ่น*, หน้า 323.

²⁶ อุดม หนูทอง, *รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน*, หน้า 65.

²⁷ ประคอง นิมมานเหมินท์, *ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ*, หน้า 121-122.

ผู้เป็นภรรยาตั้งที่พระเจ้าโกศลทรงกระทำแก่พระนางมัลลิกา ไม่ดูหมิ่นนางว่าเป็นเพียงลูกของแม่
ค้าขายพุทรา ใน กุมมาสปิณฑชาดก(59/417-439)

ใน ปุสสอนหลาน ก็สอนให้รักวงศ์ญาติของหญิงผู้เป็นที่รักว่า
ความหมั่นแล้วด้วยปัญญา   อีกเมียโตให้อีกลุงตา
อีกเมียโตให้อีกพ่อบ้าน   .....

นอกจากนี้ บุรุษที่ดีไม่ควรหลงใหลภรรยาจนขาดสติ ดังที่มีคำสอนอยู่ใน โอวาท
กระสัตรี ด้วยการยกชาดกเรื่อง เตลปัดตชาดก (56/353-369) ดังคำกลอนที่ว่า

เหมือนโพธิสัตว์พลัดนครจรวาส	กับอำมาตย์ทั้งห้าพาผันผาย
ถึงด่านยักษ์นิมิตแปลงกาย	เป็นสตรีมีรายมรคา
เป็นหมู่หม่อมค้อยอยู่ที่จะกิน	ทำให้สิ้นเห็นประจักษ์ยิ่งนักหนา
ที่รูปร่างแล้วก็งามเต็มประดา	ที่เสียดเพราะก็เพราะว่าน่าวังเวงใจ
.....	.....
ยักษ์ประโลมล่อลวงจนง่วงหลับ	ก็จับอำมาตย์กินเล่นเป็นภักษา
ให้นายตายตามมรคา	เพราะหลงเล่ห์เสน่ห์หาเบญจกาม
แต่โพธิสัตว์องค์เดียวเลี้ยวหลีกเลี่ยง	ข้ามพนัสพนาเวศสิ้นเขตขาม
.....	.....
เหมือนอำมาตย์ทั้งห้าพากันม้วย	เพราะหลงด้วยกลยักษ์สิ้นมรรคผล
เหมือนหนึ่งชายทั้งหลายที่หลงกล	ด้วยเมียตนและหญิงอื่นไม่พินตัว
รู้แล้วเร่งระมัดประหยัดยัง	อุตสาห์ตั้งสติตรีนให้ทั่ว
จงไกลเกลียดเมียไว้ให้เกรงกลัว	อย่าหลงมัวกัวเมียจะเสียชายฯ (472-473)

นอกจากนี้ ทั้งในอรรถกถาชาดกและในวรรณคดีคำสอนของไทย ยังได้กล่าวถึงหลัก
ในการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวว่า ไม่ควรนำไฟในออกไฟนอกเข้า ซึ่งอยู่ในหมวดโอวาท 10
ประการ คือไม่นำเรื่องในบ้านไปเล่าให้คนนอกบ้าน และไม่นำเรื่องร้อนนุอกบ้านเข้ามาเล่าใน
บ้าน เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มีในวรรณคดีคำสอนของไทยหลายเรื่อง เช่น สุภาษิตสอนหญิง กล่าวว่า

จะพูดจาสารพัดประหยัดปาก	อย่าพูดมากเติมต่อซึ่งข้อข้า
ความสิ่งไรในจิตจงปิดงำ	อย่าควรนำแนะออกไปนอกเรือน

และไม่ควรเป็นคนหูเบา ดังในพิภกสอนเบญกาย มีข้อความว่า

อนึ่งนางสาวใช้ในปราสาท	จะพลั้งพลาดเล็กน้อยค่อยไต่ถาม
จงไว้หูฟังหูอย่าวู่วาม	พูดให้งามไพร่ผู้ดีมีเมตตา (40)

ใน ปุสสอนหลาน มีคำสอนไม่ให้หูเบาว่า

ความไกลตาฟังดูให้ถี่	คิดพุ้นพืบแน่นความเดียว
----------------------	-------------------------

หมายความว่า ความเรื่องใดที่ไกลตัว จะต้องพิจารณาให้รอบคอบถ่วงถ่วงเสียก่อนที่จะเชื่อ

จะเห็นได้ว่า คำสอนเกี่ยวกับหลักในการครองเรือนนี้ เป็นคำสอนทั้งสตรีและบุรุษที่พึงให้ความสำคัญกับหน้าที่และความรับผิดชอบของตนที่มีต่อครอบครัว คำสอนเรื่องการครองเรือนในอรรถกถาชาดกกับวรรณคดีคำสอนของไทยมีหลายข้อที่ตรงกัน แต่ก็มีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างออกไป เช่น การกล่าวถึงความมักมากในกามคุณของสตรี ซึ่งในอรรถกถาชาดกจะยกอุทาหรณ์มาประกอบคำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้มากมาย แม้แต่สตรีที่มีอายุถึง 120 ปีแล้ว ใน อสาดมันตชาดก(56/110-118) ก็ตาม จนกล่าวได้ว่าเป็นความจริงที่จะสร้างเรื่องราวมาประกอบคำสอนเกี่ยวกับความมักมากของสตรีโดยตรง แม้ว่าเรื่องเล่าบางเรื่องอาจจะมีที่มาจากนิทานพื้นบ้านที่แพร่หลายอยู่แล้วในสังคมเวลานั้น เช่น เรื่องของนางปิงคิยานี ใน กุณาลชาดก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะอรรถกถาชาดกเหล่านี้ มีบทบาทเป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์เสริมการสอนเรื่องกิเลสแก่นักบวชทั้งหลาย ซึ่งมุ่งชี้ให้เห็นว่า สตรีเป็นศัตรูของการดำเนินชีวิตพรหมจรรย์ แต่สำหรับการครองเรือนของฆราวาส ย่อมได้ประโยชน์โดยตรงจากคำสอนนี้และสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับการครองเรือนในสังคมไทย

5.3 สอนหลักธรรมแก่คนในสังคม

ในวรรณคดีคำสอนของไทยมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมะทั่วไปหลายเรื่องที่ตรงกับในอรรถกถาชาดก ที่สำคัญได้แก่คำสอนเรื่องการทำบุญและรักษาศีล และเรื่องกฎแห่งกรรม

5.3.1 สอนเรื่องการทำบุญและรักษาศีล

ในอรรถกถาชาดกได้เน้นหลักธรรมะอันเป็นพื้นฐานสำหรับผู้ครองเรือน ได้แก่ การรักษาศีลห้า เช่น มตกภัตตชาดก(55/268-271) อายาจิตภัตตชาดก(55/272-273) กุลาวก

ชาดก(55/320-331) ลักษณะชาดก(55/228-232) กุหกชาดก(56/312-315) และ สุราปานชาดก(56/273-279) นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงสังขธรรมที่มรวาสพึงถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความสงบ เช่น "สรรพสิ่งยอมแตกดับไปเป็นธรรมดา" ดังใน มหาสุทฺธสนชาดก (56/348-352) และ "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ใน เทวธรรมชาดก(55/202-212) เป็นต้น ไม่เพียงแต่จะสอนผู้ครองเรือนเท่านั้น อรรถกถาชาดกยังให้ความสำคัญกับการสอนชนชั้นปกครองที่ต้องมีบทบาทเป็นผู้นำในการทำบุญและรักษาศีล ให้ประชากรราษฎร์ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ

ในอรรถกถาชาดกกล่าวถึงการทำให้ทานไว้อย่างหลากหลาย ดังเรื่อง ขทริังคารชาดก(55/365-376) อิลลิสชาดก(56/242-259) กุมมาสปีณฑชาดก(59/417-439) อาทิตตชาดก(59/571-584) สังขชาดก(59/799-814) พิลากอสยชาดก(59/913-930) และในอรรถกถาชาดกยังได้กล่าวถึงการให้อภัยทานแก่ชีวิตของผู้อื่นใน มตกภัตตชาดก(55/268-271) อัญฐสัททชาดก(59/469-484) และ โลหกุมภีชาดก(58/465-474) ส่วนการรักษาศิลปปรากฏในเรื่อง สีลวิมังสชาดก(58/800-806) และ ปาณียชาดก(60/51-62)

คำสอนเหล่านี้ก็ปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทยเช่นกัน ดังใน พระยาคำทองสอนไพร่ กล่าวว่า

ทานศีลฮิตเค้าจอมเจ้าอย่าได้โลเจ้าเฮย
จาคะตั้งตงแตงมโนมัย แลนา
บให้มีโกรธาแข็งเคียดเค็มเป็นร้าย
ใจใสคือแก้วแยงเงาคือแว่น แหนอ
จาคำชมเคียดค้อยให้หนีเว่นหลักไกล
ขันตีตั้งมโนมัยแข็งข่ม แท้ตาย

คำสอนนี้ ให้ผู้ปกครองหมั่นทำทานรักษาศีล ประพฤติตามจารีตประเพณี มีทศพิธราชธรรม คือจาคะ อโภระ และขันติ เป็นต้น

ใน ปุสสอนหลาน กล่าวถึงการรักษาศีลว่า

ตั้งเที่ยงไว้มีศีลสี่ตัว	บ่ฆ่าสัตว์มากินกับข้าว
ของมีเจ้าบ่ได้ข่มเหง	เมียของเขาบ่ได้จับต้อง
บ่เกี่ยวข้องคำเหล่าตั่วะพราง	ศีลสี่ตัวอันนี้เป็นเค้า
บ่ซีเว้าชักออกในธรรม	ให้ลูกหลานจื่อไว้ในอก (8)

และสอนให้รักษาศีลห้า ว่า

ย้านต่ำค้อยทำบาปทำกรรม   ย้านบ่ย่าในครองศีลห้า
 ไปภายหน้าทำโทษใส่โต   เป็นโมโหบาปเวรบ่ย่าน(12)
 ใน โลกนิตีคำกลอน²⁸ มีคำสอนให้ทำทานรักษาศีลว่า
 ถึงจะตายวายชีพมรณา   จะไปสู่ฟากฟ้าสุชี
 เพราะจิตสุจริตปรีดี   ถือมันในที่ศีลทาน
 ใน สิริจันโทวาทยอดคำสอน กล่าวถึงการนับถือพุทธศาสนาและการทำบุญสุนทาน ดังข้อความ
 ว่า

ไผผู้จำศีลสร้างภาวนาบ่ประมาทก็ดี   บุญหากชูสอยค้ำ
 คนย่องทั่วแผ่นดินแท้แล้ว   ไผผู้จำศีลสร้าง กินทานตักบาตรก็ดี
 เพนจ้งหันบ่ขาดเว้น   ประสงค์ตั้งต่อนุญดั่งนั้น   คนก็โมทนาย่อง
 เทวดาก็ ชมสื่อน บ่ห่อนตกต่ำ   ค้อยเป็นช้อยคอบให้ ท่านเจ้าเอย (6)

ใน สุภาสิตพระร่วง ก็สอนให้หมั่นทำบุญสุนทาน ว่า "สร้างกุศลอย่ารู้โรย" คือให้
 หมั่นทำบุญสร้างกุศลไว้ เช่นเดียวกับใน สุภาสิตอิศรญาณ ที่สอนว่า "อย่าดูถูกบุญกรรมว่าทำ
 น้อย"

ใน สุภาสิตสอนชายหญิง²⁹ สอนว่า

อย่าฆ่าสัตว์ตัดชีวิตให้จำม่วย	ไม่เร็นรวยมีแต่ทุกรทมถม
ทรัพย์ทรมี่เจ้าของอย่าปลงชม	อย่านิยมลักลวงประเวณี
มุชชาวทสอเสียดอย่าควรรคิด	สุภาสิตอย่าบคายร้ายบัดชรี
หนึ่งสุราเมไรร้ายราวี	ไม่ควรที่ช้องเสพรักษาดน

ใน ทูคตะสอนบุตร ก็สอนว่าเมื่อมีทรัพย์มากพอจะแจกให้คนยากได้ ก็ควรจะทำทาน ดังใน
 คำกลอนที่ว่า

²⁸ สุภาพร คงสิริรัตน์, รายงานการวิจัยเรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอน
 ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างจากเอกสารโบราณ, หน้า 113.

²⁹ สมุดไทยดำ อักษรไทยเส้นดินสอ : 1 : 29 อ้างถึงใน ศิริมา เจนจิตมัน, "การศึกษา
 เชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว," หน้า 108.

- ให้อ่อดึกใหญ่โตมโหฬาร	ไว้แจกทานยากคนจนจร
มีเอมโชนโภชนากระยาหาร	ทั้งควหาวนานาอีกผ้าผ่อน
กับมุ้งม่านหมอนเมาะเบาะที่นอน	อีกอาการเครื่องสำหรับประดับกาย
ถาดน้ำชากากะถอนทำไว้ครบ	ใครปรารภนึกได้ตั้งใจหมาย

จะเห็นว่ามัจฉนคติคำสอนหลายเรื่องสอนให้คนในสังคมหมั่นทำบุญและรักษาศีลกัน โดยกล่าวถึงผลของการทำบุญทำทานให้เห็นเป็นรูปธรรม ดังข้อความที่ว่า

หญิงชายทั้งหลายอย่าประมาท	พุทโธวาทบัญญัติไว้สั่งสอน
เบญจศีลรักษาย่ารารอน	ไว้เป็นเรือนนอนอาตมา
หมั่นให้ทานภาวนารักษาศีล	เมื่อสิ้นอายุ... ชันษา
บุญยังไม่ถึงอรหัตและโสดา	คงจะไปเกิดในเทวดาดาวดึงส์ ³⁰

5.3.2 สอนเรื่องกฎแห่งกรรม

วรรณคดีชาดกมักแสดงให้เห็นผลของการกระทำอย่างละเอียดทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ดังที่มีการแจกแจงโทษของผู้ที่ตกนรก และแจกแจงบุญของผู้ที่อยู่บนสวรรค์ในเรื่อง เนมิราชชาดก(63/213-302) พรหมนารถชาดก(64/205-295) สังกัจจชาดก(62/156-194) มหาโพธิชาดก(62/77-118) และโลสกชาดก(56/1-15) อย่างละเอียด

ในวรรณคดีคำสอนก็ได้ชี้ให้เห็นถึงผลของกรรมที่จะติดตัวไป ดังใน สุภาสิตสอนหญิงค้ำกายย์ กล่าวถึงสตรีที่ด่าตีพ่อแม่ว่า

หญิงนั้นครั้งตายไป	ตกนรกนานนักหนา
เป็นเปรตทนเวทนา	หูและตาบได้มี
หลายชาติอยู่ในโทษ	พระเจ้าโปรดยากพ้นที่
มือตีนก็ไม่มี	เป็นเปรตกินเลือดหนองตน
ไฟเผาในทะเล็ก	ตายได้วันละเจ็ดหน
ยมบาลท่านทารุณ	เอาคีมคีบลิ้นออกมา

³⁰ ไม่ปรากฏชื่อเอกสารนี้ อ้างถึงใน สุภาพร คงสิริรัตน์, รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่างจากเอกสารโบราณ, หน้า 113.

ใช้กรรมอยู่ในนรก	ถ่วงกำหนดครบชาติตรา
สิ้นกรรมได้ขึ้นมา	เกิดชมพูเป็นเดียรัจฉาน

ส่วนผู้กระทำความดีก็ไปเกิดเป็นเทวดานางฟ้าบนสวรรค์ ดังที่บรรยายว่า

รักษาศีลมั่นคง	ดำรงจิตไม่แปรพราย
ชีวิตไม่เสียดาย	ครองศีลไว้ได้มั่นคง
เมื่อตายจากมนุษย์	ผลศีลนั้นจึงตามส่ง
ให้เกิดตามจําแนง	เป็นอัครราชเทวินทร์ ³¹

การแสดงผลของการกระทำ ให้ความรู้แก่คนทั่วไปว่า คนทำความดี แรงบุญจะส่งผลให้ได้รับผลดีตอบแทนทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งเทพเทวดาก็จะสรรเสริญ เมื่อตายไปก็จะไปเกิดในตระกูลดีมีทรัพย์สินเงินทอง มีความสุข ดังที่ **ปรมัตถ์คํากลอน** สอนว่า

ถ้าผู้ใดใจเปนนุสะลา	เมื่อชาติหน้าจะไปอยู่ชูสวรรค์
มีบ่อริวานชมชื่นถึงหมั่นพรณ	คงจะทรรสาศหน้าพระเมตไตร
ถึงจะเกิดมาเป็นมนุษย์บุพชล	ก็บิตินเข้ากระดูกที่เลื่อมไสย
มีรูปดิษฐ์เนื้อเปนเยื่อใย	ก็ต้องในลักณะณะทุกประการ ³²

กล่าวได้ว่า ในวรรณคดีคำสอนของไทยมักแสดงผลของการกระทำอย่างเป็นรูปธรรม และให้ความสำคัญในการสอนเรื่องกฎแห่งกรรมเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวที่จะทำความชั่ว มุ่งให้คนทำความดีและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่สำคัญและสามารถสอนคนทุกระดับในสังคม โดยเฉพาะผู้ปกครองบ้านเมือง ดังที่อรรถกถาชาดกได้แจกแจงโทษของผู้เป็นกษัตริย์เมื่อทำความชั่ว ทำให้ประชาราษฎร์เดือดร้อน ย่อมถูกประชาราษฎร์สาปแช่งให้ตกนรก ดังใน **มหาโพธิชาดก** (62/84) กล่าวว่า

³¹ อุดม หนูทอง, รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทคำสอน, หน้า 82.

³² ปรมัตถ์คํากลอน (สะกดตามต้นฉบับ) สมุดไทยขาว เส้นหมึก อ่างถึงใน ศิริมา เจนจิตมัน, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอนเพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 84.

อนึ่ง กษัตริย์ผู้ไม่ประพฤติธรรม เบียดเบียนบรรพชิตผู้แสวง
คุณ ผู้สำรวจประพฤติพรหมจรรย์ กษัตริย์พระองค์นั้นย่อมคลาดจากสวรรค์
อนึ่ง พระราชาผู้ไม่ดำรงอยู่ในธรรม ฆ่าพระชายาผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมได้
ประสบเหตุแห่งทุกข์อย่างหนัก...

ในให้โอวาท ก็มีคำสอนเรื่องกรรมที่ค่อนข้างละเอียด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวรรณคดี
เรื่องนี้มุ่งสอนผู้มีอาชีพเป็นตุลาการ พิจารณาคดีความ จำต้องเป็นผู้พิจารณาด้วยความบริสุทธิ์
ยุติธรรม ผู้แต่ง³³ จึงได้สอนเรื่องอกุศลกรรมบถ 10 จัดเป็น 3 ทางคือ ทางกายกรรม ได้แก่ การฆ่า
สัตว์ การลักขโมย และการประทุษจริตในกาม ทางวจีกรรม ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การ
พูดคำหยาบและการพูดเพ้อเจ้อ และทางมโนกรรม ได้แก่ ความอยากได้ของผู้อื่นเพราะความโลภ
ความพยาบาท ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม และแสดงผลของการกระทำกรรมชั่วและ
กรรมดี โดยชี้ชัดว่าการทำความดีนั้น จะบังเกิดผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังข้อความว่า

จะเป็นที่สรรเสริญทวยประชา	ถึงเทวาก็จะช่วยอุปถัมภ์
ปัจจุบันน้อมนาคตจวจดจำ	ผลจะนำพาปะนาให้ถาวร
อิสระโลกย์ประโลภย์โอฬารีก	คฤ์นครีกครองสุขสะโมสร
พูนเพิ่มจตุพิลสิทธิพร	เกียรติขจรเทวัญญ์กรชั้นอินทร์พรหม
พิมารทิพย์จะล่อยคอยอยู่ท่า	ด้วยเมตตาอุปถัมภเป็นปถม
ที่ถ้วนควรประชาสมาคม	โดยนุกรรมโอวาทปราชปรีชา ³⁴

การสอนเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ นับเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในการปกครองบ้านเมือง เพื่อให้
ให้ราษฎรเกิดความเกรงกลัวและละอายต่อบาปเมื่อได้รับรู้ผลของการกระทำนั้นที่จะเกิดขึ้นทั้งใน
ชาตินี้และชาติหน้า ในความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมนี้ ยังมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด
แทรกอยู่ด้วย ซึ่งจะมีผลต่อการสั่งสอนให้คนในสังคมหมั่นทำความดี ทำบุญสุนทานให้มาก เพื่อ

³³ คือ กรมไกรสรวิชาติ แต่งเมื่อ พ.ศ. 2386 มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนตุลาการโดยเฉพาะ
คือสอนการปฏิบัติตนในด้านการพิจารณาคดีและการปฏิบัติตนตามแนวทางพุทธศาสนา ดูราย
ละเอียดเพิ่มเติมใน ศิริมา เจนจิตมัน, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอน
เพลงยาวในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 41.

³⁴ (สะกดตามต้นฉบับตัวเขียน) ให้โอวาท, หน้า 7-8. อ้างถึงใน ศิริมา เจนจิตมัน,
เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

สะสมบุญไป เมื่อละจากโลกนี้ ก็จะได้ไปเกิดใหม่ในที่ที่ดีกว่า อันเป็นอุบายที่จะปลูกฝังอุดมคติของ การทำความดีให้แก่คนในสังคม

ในอรรถกถาชาดกยังมีสาระคำสอนที่แตกต่างไปจากวรรณคดีคำสอนของไทย โดยเฉพาะคำสอนเกี่ยวกับการออกบวช ถือเพศพรหมจรรย์ ซึ่งในอรรถกถาชาดกได้สะท้อนให้เห็น สภาพสังคมและวัฒนธรรมของอินเดียในสมัยพุทธกาล ซึ่งมีนักบวชออกแสวงบุญเร่ร่อนมากมาย จนมีผู้เปรียบว่าเหมือน "แมงเม่าในต้นฤดูฝน"³⁵ การที่สังคมอินเดียมีนักบวชมากเพียงนี้ อาจ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนต่างเบียดสภาพสังคม จึงพากันไปแสวงหาความสงบสุขและเสรีภาพที่แท้จริง เกิดเป็นแนวความคิดต่างๆ มากมาย เรียกผู้คิดค้นว่าเจ้าลัทธิ ลัทธิที่ปรากฏในคัมภีร์ฝ่ายศาสนา เชนมี 363 ลัทธิ ส่วนในศาสนาพุทธมี 62 ลัทธิ โดยมีแนวทางการสอนแบ่งเป็น 2 แนวทางใหญ่ๆ คือ

- 1) อุตตกิลมถานุโยค คือการทรมานตนให้ลำบาก
- 2) กามสุขัลลิกานุโยค คือการปล่อยตนให้เป็นไปตามความต้องการด้านกามารมณ์

เจ้าลัทธิที่ยิ่งใหญ่กว่าลัทธิอื่นๆ ก็คือ พระสมณโคดม ซึ่งมีแนวทางการสอนแบบ มัชฌิมาปทา คือทางสายกลาง หลักคำสอนที่พระองค์ทรงนำมาเผยแพร่นั้นเป็นสังฆะ มีเหตุผล พิสูจน์ได้ จึงมีผู้เลื่อมใสศรัทธามาเป็นนักบวชในศาสนาพุทธมาก³⁶ เมื่อมีพุทธบริษัทมากขึ้นจนนับ ไม่ถ้วน แม้จะมีศีลเป็นข้อกำหนดไว้แล้วก็ตาม เช่นเป็นภิกษุรักษาศีล 227 ข้อ ภิกษุณี รักษาศีล 311 ข้อ แต่ก็ยังเกิดปัญหาปลีกย่อยขึ้นท่ามกลางคนหมู่มา พระบรมศาสดาจึงต้องมีคำสอนซึ่งเป็นพระวินัยมากำหนดความประพฤติของพุทธบริษัทเหล่านี้อีกด้วย โดยเฉพาะการปกครองของ คณะสงฆ์

ในวรรณคดีคำสอนของไทยที่มีสาระคำสอนเกี่ยวกับบรรพชิตอยู่บ้าง ดังที่ปรากฏใน เพลงยาวเจ้าพระ ซึ่งเจ้านายที่ทรงผนวช 3 พระองค์ ทรงนิพนธ์ขึ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเรื่อง เพลงยาวเจ้าพระ ไว้ว่าเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงสั่งสอนลูกศิษย์ซึ่งเป็นเจ้านายพี่น้อง 4 พระองค์ที่ทรงมาผนวช

³⁵ สิริวัฒน์ คำวันสา, พุทธศาสนาในอินเดีย (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2523), หน้า 29.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29-48.

เฉพาะพรรษา สารระคำสอนที่สำคัญใน เพลงยาวเจ้าพระ ได้แก่ ให้หมั่นอุทิศสัจเล่าเรียน อย่า
เพ็งลามนวล และกล่าวถึงบทบาทของการเป็นบรรพชิต ซึ่งต้องระมัดระวังกริยายิ่งกว่าฆราวาสว่า

ไม่รักยศสงวนศักดิ์รักษากาย	ทำแต่ขายพักตรานำรำคาญ
ในวัดนี้แล้วมีหน้าซ้ำวัดโน้น	ให้เขาโพทนาเที่ยวว่าขาน
ล้วนข้อชำระยำยับอัประมาณ	เหมือนประจานปวดเจ็บเหน็บสกนธ์

อย่างไรก็ตาม สารระคำสอนสำหรับผู้บวชที่ปรากฏในอรรถกถาชาดก คือ การละกิเลส
ออกบวชและการระมัดระวังสตรีเพศ ไม่ค่อยปรากฏในวรรณคดีคำสอนของไทย แต่มักไปแทรก
อยู่ในหมวดวรรณคดีศาสนา เช่น ไตรภูมิโลกวิจิตรจินตนา หรือแทรกเป็นคำสอนย่อยใน
วรรณคดีประโลมโลกซึ่งมิได้มีจุดประสงค์เพื่อกล่าวสั่งสอนอย่างจริงจัง เช่นในเรื่อง พระอภัยมณี
กล่าวถึงการออกบวชว่าเป็นเหมือนหนทางของการตัดปัญหาทั้งมวล

อยู่ถิ่นฐานบ้านเมืองไปเบื้องหน้า	จักปรารถนาหาอะไรก็ได้หมด
เราจะไปในอรัญญอยู่บรรพต	รักษาพรตพรหมจรรย์บรรพชา

อย่างไรก็ดี ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้มีเรื่อง **สุบินกุมาร** ซึ่งได้เค้าโครงเรื่องจากสุบิน
ชาดก (ลำดับที่ 57) ใน **ปัญญาสชาดก** เรื่องนี้เป็นหนังสือแบบเรียนฝึกอ่านสำหรับเด็กซึ่งรู้จัก
กันอย่างแพร่หลายในท้องถิ่นภาคใต้ และมีเนื้อหาที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการบรรพชาซึ่งตรงกับ
ค่านิยมของคนไทยที่พ่อแม่อยากให้ลูกบวชเรียนเพื่อจะได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสวรรค์ วรรณคดี
เรื่องนี้สันนิษฐานกันว่าผู้แต่งคงเป็นพระภิกษุเพราะเรียกตนเองว่าอาตมา แต่ไม่ปรากฏนามและ
รายละเอียดมากนัก

สุบินกุมาร เป็นเรื่องเกี่ยวกับการบวชในพระพุทธศาสนาของสุบินกุมาร ผู้เป็นบุตร
ของนายพรานเนสาท สุบินไม่สนใจอาชีพพรานของผู้เป็นบิดา เพราะเห็นว่าการล่าสัตว์เป็นบาป
เมื่อพรานเนสาทล้มเจ็บและเสียชีวิตในเวลาต่อมา กลายเป็นเปรตมาขอส่วนบุญจากบุตร สุบิน
กุมารจึงบวชทดแทนพระคุณผู้เป็นพ่อแม่ นอกจากนี้เรื่องนี้จะมุ่งสอนอานิสงส์ของการบวชแล้ว ยัง
สอนเรื่องความกตัญญูอีกด้วย จึงเหมาะที่จะเป็นแบบฝึกอ่านให้แก่เด็กในวัยเรียน

สารระคำสอนสำหรับนักบวชในอรรถกถาชาดก จึงเป็นเนื้อหาที่มีปรากฏในวรรณคดีคำ
สอนของไทยน้อยมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะในสังคมไทยยกย่องสมณเพศว่าเป็นผู้มีศีลและเป็นที
เคารพนับถือ จึงไม่ควรที่คนธรรมดาทั่วไปจะสั่งสอน วรรณคดีคำสอนส่วนใหญ่เป็นการรวบรวม
ขึ้นเพื่อมุ่งสอนคนทั่วไปในสังคม แม้จะมีคำสอนเกี่ยวกับชนชั้นปกครองในวรรณคดีคำสอนอยู่มาก
แต่ก็น่าจะเป็นการเก็บรวบรวมคำสอนจากชนชั้นสูงด้วยตนเอง หรือเป็นคำสอนของพระภิกษุสงฆ์

ผู้เป็นครูบาอาจารย์สั่งสอนศิษย์ที่จะไปครองบ้านครองเมือง คำสอนที่เป็นแนวปฏิบัติของนักบวช จึงมีแต่เฉพาะที่นักบวชด้วยกันกล่าวสั่งสอน และเพื่อให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา เคารพในคำสอน นั้นเป็นอีกประการหนึ่งด้วย

จากการศึกษาเปรียบเทียบสาระคำสอนในอรรถกถาชาดกกับวรรณคดีคำสอนของไทย ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า คำสอนในอรรถกถาชาดกตรงกับคำสอนในวรรณคดีคำสอนของไทย โดยเฉพาะคำสอนเรื่องหน้าที่และจริยธรรมของชนชั้นปกครอง ได้แก่ ผู้เป็นกษัตริย์และราชเลขาหรือข้าราชการทั้งหลาย ซึ่งกล่าวได้ว่าได้รับแนวคิดจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์

คำสอนสำหรับชนชั้นปกครองนับว่ามีความสำคัญยิ่งเพราะเมื่อผู้นำสังคมรักษารัฐประชากรายกรีย่อมรักษารัฐตามผู้นำ ประกอบกับเมื่อมีผู้นำเป็นแบบอย่างในการทำดีแล้ว คนทั้งหลายในบ้านเมืองย่อมยึดถือแบบอย่างนั้นเป็นแนวปฏิบัติด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ในวรรณคดีคำสอนของไทยยังให้ความสำคัญเรื่องการดำเนินชีวิตของบุคคลทั่วไป ที่พึงมีแนวปฏิบัติตามค่านิยมและอุดมคติของสังคมนั้นๆ คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนเองและต่อผู้อื่นในการดำเนินชีวิตในอรรถกถาชาดก กล่าวได้ว่าเป็นสาระคำสอนที่เหมาะสมแก่ทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม คือกล่าวถึงการปฏิบัติตามหน้าที่ของตนโดยมีหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาเป็นกรอบความคิด ความเชื่อในการยึดถือปฏิบัติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า พุทธศาสนาได้กำหนดแนวปฏิบัติให้แก่พุทธศาสนิกชนในการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นอย่างดีแล้ว

คำสอนเหล่านี้ อาจกล่าวได้ว่า มีวรรณคดีคำสอนของไทยที่ได้รับสาระคำสอนจากอรรถกถาชาดกอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะการยกนิทานชาดกมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบการสอน ดังในสุภาษิตสอนเด็ก ที่ยกเรื่อง สุวรรณหังสชาดก (56/536-540) มาประกอบเรื่องความโลภ หรือยกเรื่องทิวาहनชาดก (57/200-208) มาประกอบเรื่องการค้าคัมภีร์ เป็นต้น และใน โอวาทกระษัตริย์ก็ได้ยกชาดกเรื่อง เตลปัตตชาดก (56/353-369) มาสอนชายไม่ให้หลงมัวเมาหญิงแม้แต่ผู้เป็นภรรยา

การที่วรรณคดีคำสอนของไทยรับแนวคิดและวิธีการยกอุทาหรณ์ด้วยนิทานชาดกนี้ อาจเนื่องมาจากสังคมไทยรับพุทธศาสนา พร้อมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมจากอินเดีย อีกประการหนึ่ง นิทานอุทาหรณ์ในอรรถกถาชาดกมีเนื้อหาคำสอนที่คนไทยรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดีมาแล้ว การนำมาอ้างถึงนั้นอาจกล่าวถึงเพียงเนื้อเรื่องโดยย่อ หรืออ้างเฉพาะแต่ตัวละคร ก็สามารถเข้าใจเนื้อเรื่องทั้งหมดได้ คำสอนเหล่านี้จึงมีบทบาทในสังคมไทยและแสดงให้เห็นความแพร่หลายของนิทานชาดกในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี เมื่อผ่านกาลเวลาที่อรรถกถาชาดกได้เข้ามาพร้อมกับการเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนไทยแล้ว สาระคำสอนในอรรถกถา

ชาดกจึงได้ผสมผสานกลมกลืนอยู่ในวัฒนธรรมและสังคมไทย จนไม่อาจเห็นอิทธิพลของ
อรรถกถาชาดกที่มีต่อวรรณคดีคำสอนอย่างเป็นทางการชัดเจนนัก

จากสาระคำสอนที่ตรงกันเหล่านี้ และความสำคัญที่มีอิทธิพลต่อวรรณคดีคำสอนของ
ไทย จึงจัดอรรถกถาชาดกเป็นวรรณคดีคำสอนของไทย แม้ว่าชาดกบางเรื่องอาจไม่ค่อยรู้จักชื่อ
แต่ก็รู้จักเนื้อเรื่องชาดก และคุ้นเคยมากพอที่จะยกมาเป็นอุทาหรณ์ประกอบเนื้อหาคำสอนใน
วรรณคดีไทย ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจจะศึกษาความสัมพันธ์ในลักษณะของการแพร่กระจายของ
อรรถกถาชาดกที่มีต่อวรรณคดีคำสอนของไทยนี้อย่างละเอียด นับได้ว่าอรรถกถาชาดกมีคุณค่า
และความสำคัญในการเป็นรากฐานความคิด และเป็นแหล่งรวมขององค์ประกอบทางวรรณคดี
ที่จะมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยดังจะได้กล่าวในบทต่อไป